Akademický bulletin

AV ČR 13/1997

Události

• Ve dnech 25. až 28. listopadu 1997 probíhala v Praze konference NATO - Advanced Research Workshop on Science Evaluation and Its Management, jejíž organizací byla pověřena AV ČR. Sešla se skupina padesáti odborníků z 25 zemí z oboru hodnocení vědy a výzkumu a vědeckého managementu. Konference se zúčastnili i představitelé vědní politiky, ministerstva školství a ministerstva obrany. Byly přijaty závěry, které mohou být využity pro vypracování pravidel pro hodnocení vědy a výzkumu v ČR.

• Čestné medaile AV ČR De Scientia et Humanitate Optime Meritis byly uděleny 2. prosince 1997 prof. Ing. J. Jeníkovi, CSc., emeritnímu profesoru UK v Praze, a RNDr. S. Krupičkovi, CSc., z Fyzikálního ústavu AV ČR.

• Archeologický ústav AV ČR a výtvarná škola Václava Hollara v Praze uspo-řádaly dne 10. prosince 1997 v budově uvedené školy slavnostní vyhlášení výsledků soutěže na návrh nové obálky časopisu Archeologické rozhledy.

• "Fuzzy množiny a fuzzy logika - možnosti uplatnění v medicíně" bylo téma přednášky Davida Švejdy v posluchárně EuroMISE Centra UK a AV ČR dne 18. prosince 1997.

Obsah

Zápis z 9. zasedání AR AV ČR.....2
Blahopřání H. Illnerové.....3
Cuo er pu šu.....4-5
Ze života ústavů.....4-7
Archeologický ústav.....8
Prohlášení VR AV ČR.....9
Zprávy - Oznámení.....10 - 11
Nové knihy.....12

Dne 14. listopadu 1997 předal člen Akademické rady AV ČR PhDr. Vilém Herold, CSc.,(vlevo) čestnou oborovou medaili J. Dobrovského prof. PhDr. Mileně Doleželové - Velingerové, CSc., za její zásluhy ve společenských vědách

Foto Z. Tichý

Přímluva za různost

Naše Akademie pokrývá úctyhodně širokou škálu oborů a bylo by divné, kdyby z ní vycházel jediný typ vědeckého výstupu nebo kdyby byl jen jeden považován za nějak preferovaný. Navíc, aby se věci ještě dále zamotaly, přinesly poslední roky další docela nové cesty, jak může dát vědec v obecnou známost své výsledky. Vedle článku v časopise či ve sborníku (konferenčním nebo editorském), vedle expozice hmotných dokladů (nedejte se mýlit – i její uspořádání chce kus znalosti, analytického hledačství a objevitelství) se začínají stále více prosazovat elektronické výstupy – publikace v Internetu, softwarová podoba kvantitativních vztahů, kompaktní disky, audiovizuální prezentace a konec konců i technická řešení. (Aby mi nebylo špatně rozuměno – zdaleka ne každý technický vynález nebo softwarový algoritmus spadá do kategorie badatelského objevu, je ale leckdy dobrou cestou, jak ho uvést ve známost.)

Vědci docela dobře zvládli všechny tyto způsoby jak předložit odborné veřejnosti své poznatky a jistě zvládnou i ty, které přinese budoucnost. Bylo by proto škoda nechat se v jejich širokém užívání omezovat čistě umělými důvody – tím, že pouze pro jeden jediný typ výstupu, pro časopisecký článek, existuje mechanický algoritmus hodnocení. Obava, že by formalizmus v hodnocení mohl zúžit užívané publikační cesty, není opravdu lichá. Už dnes se mnozí dobří autoři zdráhají přispívat do editovaných sborníků (jakkoli vědí, že to je užitečný způsob jak zmapovat a sevřeně shrnout aktuální stav některého oboru) jenom proto, že sborníky nemají impakt-faktor a tedy by pracný souhrnný článek vlastně pokazil autorovo celkové hodnocení.

Neměli bychom při úvahách o naší vědě sklouznout do takové jednostrannosti. Naopak, naše vědecká generace má dost vzácnou šanci naučit se nejen užívat, ale i registrovat, citovat a ocenit nezvykle široký záběr publikačních prostředků. Važme si proto různosti cest, které máme při zveřejňování svých výsledků k dispozici. Musíme k tomu zvládnout dost těžký úkol – naučit se hodnotit obsah práce, její přínos, a ne formální ukazatele, nad kterými tak jásají byrokratické dušičky. Je ale v silách vědy tenhle úkol splnit. Musíme se "jen" naučit úctě k originalitě myšlenek i výrazových prostředků, úctě k jinakosti. A také bychom neměli zapomínat, že slovo "hodnocení" je od slova "hodnota" a ne od "hoď na všechno jeden metr".

RNDr. Milan Mareš, DrSc.,
člen Akademické rady AV ČR

Z AKADEMICKÉ RADY

Z 9. zasedání Akademické rady

Zasedání Akademické rady se konalo 11. listopadu 1997 a řídil je místopředseda Akademie věd ČR K. Jungwirth, který omluvil nepřítomnost předsedy AV ČR R. Zahradníka z důvodu zahraniční cesty.

Návrh zprávy o činnosti Akademické rady AV ČR za období od X. zasedání Akademického sněmu AV ČR (bod III) předložený předsedou AV ČR blíže odůvodnil M. Šmidák. V diskusi byla projednána některá doplnění textu (otázka funkčního období ředitelů servisních pracovišť, důvody reorganizace Střediska služeb AV ČR, podpora vzniku mezinárodních výzkumných center).

AR schválila zprávu o své činnosti za období od X. zasedání Akademického sněmu AV ČR s připomínkami.

Návrh aktualizace vědní koncepce AV ČR a nové podněty Vědecké rady AV ČR (bod IV) přednesl P. Harmanec. V rozpravě byla vyjádřena všeobecná podpora návrhu na vyhlášení nového preintegračního programu pro vstup do Evropské unie s pracovním názvem "Podpora vzniku mezinárodních výzkumných center v ČR", který bude předložen k projednání Radě vlády pro výzkum a vývoj. Program pro oblast badatelského výzkumu, jehož smyslem je vytvořit centra vynikajícího výzkumu mezinárodního charakteru v ČR, se předpokládá vyhlásit prostřednictvím GA ČR od r. 1999. V první fázi se počítá s vytvořením nejvýše 10 center.

AR vzala na vědomí předložený návrh zpřesnění vědní koncepce AV ČR a vyslovila souhlas s návrhem Programu podpory vzniku mezinárodních výzkumných center v ČR a s předložením návrhu na aktualizaci vědní koncepce AV ČR včetně informace o navrhovaném programu Podpora vzniku mezinárodních výzkumných center v ČR jako nového podnětu VR AV ČR k projednání XI. zasedání Akademického sněmu.

Při **zprávě o ekonomické situaci AV ČR a návrhu jejího rozpočtu na rok 1998** (bod V) na základě předběžného návrhu rozpočtu institucionálních prostředků na rok 1998 v rozpisu na jednotlivá pracoviště V. Petrus blíže informoval o způsobu jeho přípravy a dalším postupu prací při rozpisu neinvestičních institucionálních i účelových prostředků, který bude navrhován v součinnosti s vedoucími vědních oblastí. Současně seznámil přítomné se stavem projednávání návrhu v parlamentních orgánech. V diskusi byly vyjasňovány některé otázky dopracování tohoto výchozího podkladu, a to i se zřetelem na chystaný přechod pracovišť na příspěvkovou formu hospodaření během roku 1998. Vzhledem k náročnosti zpracování návrhu rozpočtu s výrazným předstihem ve srovnání s předchozími lety bylo dohodnuto, že konečný návrh rozpočtu AV ČR a jeho rozpis nebude rozesílán s pozvánkou na Akademický sněm, ale až po jeho projednání na příštím zasedání Akademické rady.

AR uložila vedoucím vědních oblastí a V. Petrusovi dopracovat návrh rozpisu rozpočtu institucionálních prostředků včetně rozpisu investičního globálu a připravit návrh rozpisu stavebních investic a neinvestičních prostředků na nákladnou údržbu. Vedoucím vědních oblastí, V. Petrusovi a V. Nekvasilovi uložila připravit pro výběrové řízení návrh rozpisu účelových neinvestičních prostředků (žluté projekty) a návrh rozpisu účelových investičních prostředků. AR dále uložila V. Petrusovi předložit jí po projednání v Ekonomické radě konečný návrh rozpočtu a jeho rozpisu ve znění pro jednání Akademického sněmu.

Návrh strukturálních změn v soustavě pracovišť AV ČR (bod VI), obsahující návrh nového organizačního uspořádání výzkumu dosud zajišťovaného v Ústavu ekologie krajiny AV ČR a návrh organizačního začlenění Slovanského ústavu AV ČR, podrobně zdůvodnili H. Illnerová a V. Herold. Tyto návrhy doporučují prosincovému zasedání Akademického sněmu zřízení dvou vědeckých pracovišť AV - Ústavu biologie obratlovců AV ČR a Slovanského ústavu AV ČR - delimitací stávajících vědeckých kolektivů.

AR vyslovila souhlas s předložením tohoto návrhu k projednání XI. zasedání Akademického sněmu.

O **návrhu na jmenování místopředsedů Grantové agentury AV ČR pro oblast věd o neživé přírodě a oblast humanitních a společenských věd** (bod VII) na základě výsledků výběrového řízení informoval V. Nekvasil.

AR uvolnila Ing. Pavla Vlasáka, CSc., z funkce místopředsedy GA AV ČR pro oblast věd o neživé přírodě s účinností ke dni 14. 11. 1997 a vyslovila mu poděkování za vykonanou práci; místopředsedkyní GA AV ČR pro tuto oblast jmenovala RNDr. Danielu Řezáčovou, CSc., s účinností od 15.11.1997. AR dále uvolnila JUDr. Michala Illnera z funkce místopředsedy GA AV ČR pro oblast humanitních a společenských věd s účinností ke dni 31.12.1997 a vyslovila mu poděkování za vykonanou práci; místopředsedou GA AV ČR pro tuto oblast jmenovala doc. PhDr. Petra Charváta, DrSc., s účinností od 1.1.1998.

Návrh statutu Rady Fondu AV ČR pro vydávání vědecké literatury (bod IX) uvedl M. Bezděk.

AR schválila nový statut Rady Fondu AV ČR pro vydávání vědecké literatury podle předloženého návrhu a zmocnila doc. RNDr. M. Bezděka, CSc., aby jménem AR schvaloval návrhy na finanční podporu při vydávání vědecké literatury a uzavíral jménem AV ČR příslušné smlouvy o finanční podpoře této literatury.

Návrh úpravy statutu Ediční rady AV ČR (bod X) uvedl M. Bezděk.

AR schválila úpravu statutu Ediční rady podle předloženého návrhu s formální připomínkou.

Návrh postupu pro zpracování výroční zprávy o činnosti Akademie věd ČR za rok 1997 (bod XI) uvedl K. Jungwirth.

AR schválila postup zpracování výroční zprávy o činnosti Akademie věd ČR za rok 1997 podle předloženého návrhu a uložila K. Jungwirthovi, H. Illnerové a V. Heroldovi, aby si ve lhůtě do 30. ledna 1998 vyžádali od vedení vědeckých pracovišť AV ČR podklady pro zpracování výroční zprávy o činnosti Akademie věd za rok 1997 v nezbytném rozsahu a aby zajistili ve lhůtě do 27. února 1998 prostřednictvím sekcí výběr nejúspěšnějších vědeckých aktivit, které v roce 1997 nejlépe reprezentovaly činnost pracovišť, a výběr nejdůležitějších aplikací vědeckých výsledků. Dále uložila A. Sochorovi a M. Bezděkovi, aby si ve lhůtě do 30. ledna 1998 vyžádali od servisních pracovišť AV ČR stručné zprávy o jejich činnosti v roce 1997, V. Nekvasilovi, aby připravil zadání pro zprávu nositele o průběhu prací na projektu podporovaném z prostředků "Programu rozvoje badatelského výzkumu v klíčových oblastech vědy pěstovaných v AV ČR" a "Programu podpory rozvoje přístrojového vybavení progresivních vědních oborů pěstovaných v AV ČR". AR konečně uložila P. Kratochvílovi, aby ve spolupráci s členy AR odpovědnými za jednotlivé vědní oblasti a úseky, J. Škodou a D. Vaníčkovou zajistil zpracování návrhu výroční zprávy za rok 1997.

Přehled využití investičních prostředků na výstavbu sítí v roce 1997 (bod XII) přednesl M. Mareš. V diskusi bylo doporučeno věnovat soustředěnou pozornost vyúčtování prostředků na vytváření knihovní informační sítě včetně představy o potřebě dalších prostředků.

AR vzala se souhlasem na vědomí předloženou zprávu.

Návrhy na udělení čestné medaile Akademie věd ČR (bod XIII) předložené předsedou AV ČR blíže zdůvodnili jejich zpracovatelé H. Illnerová a K. Jungwirth.

AR udělila z vlastní iniciativy čestnou medaili AV ČR "DE SCIENTIA ET HUMANITATE OPTIME MERITIS" prof. Ing. Jiřímu Niederlovi, DrSc., vědeckému pracovníku Fyzikálního ústavu AV ČR, a prom. fyz. Bedřichu Velickému, CSc., vědeckému pracovníku

Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy.

Návrh na uvolnění prof. PhDr. I. Poledňáka, DrSc., z funkce ředitele Ústavu pro hudební vědu AV ČR a další opatření k vedení pracoviště (bod XIV) přednesl V. Herold. Seznámil AR s dopisem prof. PhDr. I. Poledňáka, DrSc., se stanoviskem Vědecké rady Ústavu pro hudební vědu AV ČR ze dne 6. 11. 1997, která navrhla pověřit vedením jiného kandidáta, a s dopisem "mladších" vědeckých pracovníků tohoto ústavu ze dne 24. 10. 1997.

AR uvolnila dosavadního ředitele ÚHV AV ČR prof. PhDr. Ivana Poledňáka, DrSc., z funkce ke dni 30. 11. 1997 na jeho vlastní žádost a vyslovila mu poděkování za vykonanou práci. Dále pověřila PhDr. Milana Pospíšila, CSc., vedením ústavu s účinností od 1. 12. 1997. V. Herolda pověřila, aby na zasedání AR dne 18. 12. 1997 po konzultaci s příslušnými místopředsedy Akademického hodnotitelského grémia a Vědecké rady AV ČR podal návrh na složení odborného muzikologického grémia, které by posoudilo vědeckou orientaci a efektivitu ÚHV od posledního hodnocení AHG. AR konečně vzala na vědomí, že výběrové řízení na obsazení místa ředitele ÚHV a rekonkurzace všech vědeckých pracovníků proběhnou až podle výsledků evaluace provedené výše zmíněným grémiem.

Návrh na udělení čestné oborové medaile AV ČR (bod XVIII/4) přednesla H. Illnerová, která seznámila přítomné s dopisy Vědecké rady Ústavu molekulární genetiky AV ČR a ředitele tohoto ústavu RNDr. J. Svobody, DrSc., ve věci návrhu na udělení medaile prof. J. Watsonovi.

AR udělila čestnou oborovou medaili G. J. Mendela za zásluhy v biologických vědách univerzitnímu profesoru Dr. Jamesu D. Watsonovi, Cold Spring Harbor Lab (USA).

□

Blahopřání Helence Illnerové

"Ani náhodou!" opomněla zvolat právě zvolená první místopředsedkyně první Akademické rady na jejím prvním zasedání. A to v okamžiku, kdy jsem v jakémsi osvícení navrhl, aby hlavním posláním první dámy naší Akademie pro nejbližší čtyři roky byla navíc i její osobní péče o ústavy z oblasti chemických věd a živé přírody. Pro ni samotnou, pro její vědeckou kariéru i osobní život, to ovšem byl dar danajský. A to nejen na počátku roku 1993, kdy bylo třeba rušit ústavy, redukovat témata i počty lidí. Promiň Helenko! Tys to přece věděla už tenkrát, ale na rozdíl od leckoho jiného jsi ani tehdy ani nikdy později neřekla své "Ani náhodou", když šlo o jiné než Tvé osobní zájmy. Ostatně nakonec bude i z těch čtyř let služby ústavům II. vědní oblasti roků osm.

Nečekejte, že teď uvedu o Helence všechna ta "nej...". Protože se mi nezaslouženou přízní osudu opět jednou poštěstilo mít za nejbližšího spolupracovníka člověka mimořádného po stránce odborné i lidské, prostě vzdělance par excellence, právě to nelze udělat, neboť jí by se to určitě nelíbilo. Snad mi ale odpustí, když se dnes pokusím přiblížit ji alespoň trochu po té "lidské" stránce vám všem, kteří ji dosud znáte spíše jen jako "mediální hvězdu".

Vlastně ani nevím, jak to vůbec s námi mohla vydržet - navíc zpočátku jediná samotinká v celé Akademické radě. Fungovalo to však natolik perfektně, že se to zřejmě nakonec doneslo až na místa nejvyšší. Jak jinak si totiž vysvětlit, že se obdobně nakonec rozhodla i naše vláda, byť teprve ve svém druhém volebním období. Skromnost a smysl pro přátelství vedle originálnosti myšlení a neotřelosti nápadů, to budou asi tajemství jejího receptu na úspěch. Nejspíš v tom jsou i léta zkušeností s vedením skautského oddílu. Neznám totiž nikoho jiného, kdo by např. na letním táboře konaném v dobách tuhé normalizace těsně u západních hranic rozšiřoval duševní obzory svěřených děvčat permanentní táborovou hrou "jak obelstít pohraničníky". Dnes je Tvá osobní péče o vzdělávání dospívající generace na domovském sídlišti či v ústavu sice méně riskantní, ale neméně záslužná.

Ostatně je víc než s podivem, kolik událostí - pro jiné mimořádných - je "běžnou" součástí Tvého curriculum vitae. Nevím například o nikom, kdo by si, sedíc jako Ty na balvanu na břehu oceánu, připravoval přednášku na následující konferenční den tak zaujatě, že by přehlédl mohutný příliv a nechal se zcela odříznout od pevniny. Nebo kdo by propadl kouzlu kalifornské pouště natolik, že by se v opojení jejími krásami opomněl taky pořádně a častěji napít a spolehl se plně a v úplném bezvědomí na resuscitační schopnosti odborníků lékařů z Nového světa. Ostatně proč ne. Proč by člověk, s jehož jménem je nerozlučně spojen takový pojem jako melatonin, neměl mít právo otestovat si i své kolegy lékaře, a to kdekoli na světě.

Ale nemusíme přece chodit tak daleko do ciziny. Peníze, nešťastné peníze! Peníze, nejméně důležitá věc na světě (pokud je ovšem máte). Peníze, které badatelům a ústavům stále jen a jen chybějí a které je pro ně třeba shánět ber kde ber, že Helenko. Peníze, o nichž pro Akademii rozhoduje s konečnou platností Parlament. Takže hurá opět jednou do Parlamentu. A dál už to mnozí pamatují. Jednání se vleče a přitom je třeba včas předat medaili významnému zahraničnímu badateli. Rychle dohnat tramvaj! Nešťastný obrubník, pád, pronikavá bolest. No co, předání medaile je přednější! Tedy pro Helenku. Takže se zlomeným krčkem kyčle nejdříve ceremoniál, pak odvoz do Střešovic a ještě večer na sál - operační.

No a z jara to už zkoušíme na běžkách a v létě na kole, které parkuje na Národní 3 v prvním patře. Nikoli v garáži - buď tam nesmí nebo netouží být u aut. "Fuj - s tím autobusem, co se tak nečekaně vyřítil ze zatáčky, to tedy bylo o fous! Málem jsem si musela pořizovat nové kolo. A při dnešních cenách. No považte!"

Takže, jak vidíte, naše nejmladší, nejmilejší a nejsympatičtější (už je to tady) místopředsedkyně zůstává stále mladá nejen duševně, ale i fyzicky a my všichni bychom jí měli popřát alespoň: "Do sto dvaceti!" A nám, až jednou opět přijde doba volby předsedy naší Akademie, aby nám neřekla své "Ani náhodou!"

K. Jungwirth

ZE ŽIVOTA ÚSTAVŮ

NATO Advanced Research Workshop (ARW)

„Fundamentals for the Assessment of Risks from Environmental Radiation"

(Brno 5. - 10. 10. 1997)

Člověk přichází neustále do styku s různými druhy záření, jejichž účinky jsou vesměs škodlivé. Platí to zejména o tzv. ionizujícím záření, které se v přírodě vyskytuje převážně ve formě alfa-záření radonu. Škodlivé je však také působení slunečního záření, zvláště pak v souvislosti s poškozením ozonové vrstvy. Pro potřeby ochrany obyvatelstva před následky ozáření je nutné mít k dispozici kvalifikované metody odhadu radiačního rizika. Touto problematikou jsme se zabývali na pracovním setkání odborníků členských zemí NATO a spolupracujících států, které se konalo v Brně, v prostorách hotelu Myslivna. Setkání bylo organizováno na základě projektu, přijatého v rámci vědeckého programu NATO, pracovníky Německého ústavu pro kosmický výzkum v Kolíně n. R. a Biofyzikálního ústavu AV ČR.

Cuo er pu šu aneb Šťastná to žena

Paní prof. PhDr. Milena Doleželová - Velingerová, CSc., s doc. PhDr. Josefem Kolmašem, DrSc., ředitelem Orientálního ústavu AV ČR.

Foto Z. Tichý

*

Dne 14. 11. 1997 přijala paní prof. PhDr. Milena Doleželová - Velingerová, CSc., emeritní profesorka čínské literatury na Torontské univerzitě (v letech 1969-96) a od škol. roku 1996/7 profesorka téže disciplíny na Ústavu Dálného východu FF UK v Praze Zlatou čestnou oborovou medaili Josefa Dobrovského, kterou jí za zásluhy ve společenských vědách udělila Akademická rada AV ČR na návrh Vědecké rady a vedení Orientálního ústavu AV ČR jako uznání její dlouholeté úspěšné práce na poli sinologie, konkrétně v oblasti klasického a moderního čínského písemnictví.

Laudatio pronesl doc. PhDr. Josef Kolmaš, DrSc., ředitel Orientálního ústavu AV ČR:

Před nedávnem jsem měl možnost shlédnout u naší oslavenkyně čínský kaligrafický svitek, který mne upoutal nejen energickými tahy umělcova štětce, ale především obsahem svého nápisu: *Šu er pu cuo* - "Předávám (toliko z minula), netvořím" *(Hovory Konfuciovy,* kn. VII, kap. 1). Filozofův výrok byl však na kaligrafii doslova postaven na hlavu a zněl: *Cuo er pu šu* - "Tvořím, ne (pouze) předávám (z minula)".

Na mou otázku, kdo to takhle parodoval Konfucia, mi paní profesorka Milena Doleželová-Velingerová – dále o ní budu mluvit pouze jako o Mileně, jak činím už od roku 1952, kdy jsem se s ní jako sinolog-začátečník na tehdejší Filologické fakultě UK poprvé setkal - odpověděla a vysvětlila: "Tu kaligrafii pro mne vytvořil Jiří Straka, český malíř, který píše a maluje k nerozeznání od současného čínského malíře. Ten výrok jsem si vypůjčila od geniálního Jüho, který v 17. století obrátil ve svých románech a dramatech všechna tradiční pravidla naruby, čímž se zasloužil o první, opravdovou kulturní revoluci."

Když jsem se ujal úkolu přednést toto laudatio a v té souvislosti se podrobněji seznámil s Mileninou prací za posledních dvacet šest let jejího působení v Kanadě, přišla mi Li Jüho deviza z kaligrafického nápisu vhod. Neboť i v díle dnešní naší medailistky nacházíme sílu invence, pramenící ze vzepření se tradičním způsobům studia čínské literatury.

Tyto tendence ovšem nebyly zřetelné hned od počátků Mileninych studií. Spíše naopak. Když v roce 1955 předložila na tehdejší Filologické fakultě UK svou absolventskou práci o raném díle moderního spisovatele Kuo Mo-ža a pak v roce 1965 svou kandidátskou disertaci o vypravěčském žánru *ču-kung-tiao,* přímém předchůdci čínského dramatu ze 13. století, zdálo se, že bude pokračovat ve šlépějích svého učitele profesora Jaroslava Průška. Tomu nasvědčovalo i to, že během Milenina jednoročního studia v Číně v letech 1958-59 se stali jejími školiteli dva tehdejší nejvýznačnější badatelé v oboru čínského dramatu a románu - profesor Čeng Čen-tuo, tehdy ředitel Archeologického ústavu a Ústavu literatury Čínské akademie věd, a profesor Wu Siao-ling, na slovo vzatý odborník v čínském dramatu, také působící v Ústavu literatury.

K postupnému, ale rozhodnému obratu v zaměření Mileninych studií došlo však až po roce 1968, kdy v listopadu odešla se svou rodinou do Kanady. To, že místo docentky a později profesorky na Torontské univerzitě jí bylo nabídnuto krátce po příjezdu do Nového světa, přičítá Milena souhře náhod. Říká: "Se svými několika články publikovanými v angličtině jsem samozřejmě měla mezi kanadskými kolegy-sinology nulovou hodnotu. Ale jméno profesora Průška dělalo pravé divy, když jsem prozradila, že jsem jeho žákyně. Navíc to bylo právě v roce 1969, kdy Kanada navázala diplomatické styky s lidovou Čínou, a to, že jsem tam studovala, bylo pro studenty přitažlivou novinkou. Nesmíme také zapomínat na to, že v době, kdy Spojené státy vedly tolik kritizovanou válku ve Vietnamu a kdy studenti byli navýsost zradikalizovaní, bylo pro Torontskou univerzitu výhodné, ba prestižní, mít mezi svými učiteli někoho, kdo se zabýval moderní čínskou literaturou. V Kanadě nikdo tenkrát moderní čínskou literaturu nepřednášel a v USA to byl jedině čínský profesor C. T. Hsia na Kolumbijské univerzitě, který právě tehdy vydal značně pravicově zaměřené dějiny moderní čínské literatury."

Příliv amerických studentů, kteří se touto cestou chtěli vyhnout narukování do vietnamské války a kteří koncem šedesátých let zaplavili Torontskou univerzitu, pak způsobil, že Milena získala výborné žáky z amerických univerzit a že se z její iniciativy zavedlo na Torontské univerzitě studium moderní čínské literatury na postgraduální úrovni. "První tři roky to byla ale muka,"

Zúčastnilo se ho 70 vědců z 15 zemí světa včetně USA, Ruska, Anglie, Francie, Německa, ale také Číny, Japonska, Turecka, Jihoafrické republiky atd.

Brno se stalo již tradičním místem pro setkání tohoto druhu. Sympozium „Radiation Biology and its Application in Space Research" se konalo v listopadu 1992 a zúčastnilo se ho 30 radiobiologů z Německa, České a Slovenské republiky a Ruska. Výměna názorů ukázala, že vědci pracující dříve v oddělených částech Evropy uplatňovali mnohdy značně rozdílné přístupy při řešení důležitých otázek radiační biologie, a tudíž, že vzájemná spolupráce bude velmi užitečná. Další setkání se konalo opět v listopadu roku 1994 a počet účastníků se zdvojnásobil. Toto setkání vyústilo ve formulaci společných projektů (např. v rámci programu COPERNICUS).

Cílem setkání účastníků byla výměna informací, diskuse o stavu poznání v dané oblasti a o principech radiační ochrany. V závěru konference byla vypracována doporučení pro další výzkum a stanoveny směry, které se jeví jako nejperspektivnější pro hlubší pochopení biologického účinku záření a odhad radiačních rizik. Tato doporučení se vztahují ke všem úrovním organizace života - od molekulární úrovně, přes buněčnou a organizmální až po radioekologii - a budou ➲

přiznává Milena. "Byl tu neustálý strach, že neuspěju a že místo ztratím. Byl tu také stesk po domově daleko za mořem, starosti s výchovou dvou malých dcer. Nejnesnadnější pak bylo zbavit se toho, co jsme se v Československu v padesátých letech naprosto odnaučili: být zodpovědný za to, co člověk dělá."

Pocit odpovědnosti za vlastní práci byl však také podnětem k tomu začít pracovat jinak, než jak byla zvyklá v Praze. Zde byl Mileninou oporou její muž, profesor Lubomír Doležel, literární teoretik a přední znalec českého a francouzského strukturalizmu, který se v 60. a 70. letech stal v Evropě i v Americe dominujícím trendem v oblasti literárního bádání. Když pak Milena začala se svými studenty v Torontu studovat čínské romány z pozdní doby Čching, tj. z počátku 20. století, bylo to především pojetí literatury jako artefaktu, čím se její práce tak výrazně odlišovala od soudobé sinologie americké. Když její první kniha *The Chines Novel at the Turn of the Century* vyšla v roce 1980 v nakladatelství Torontské univerzity, byla v několika recenzích prohlášena za začátek radikálně nového přístupu ke studiu moderního čínského písemnictví, protože v popředí badatelčina zájmu nebyly, jak tomu bylo v americké sinologii do té doby obvyklé, aspekty politické nebo ideologické, ale výzkum uměleckých kvalit literárního díla. O úspěchu této knihy svědčí nejlépe to, že byla v několika měsících rozebrána a že byla záhy přeložena do čínštiny třemi různými překladateli a vydána jak v nakladatelství Pekingské univerzity, tak v různých literárních časopisech na Tchajwanu.

Po výše uvedené knize následovaly další projekty a četná pozvání zúčastnit se mezinárodní spolupráce. Každý z nových projektů byl vždy poznamenán novou myšlenkou, která popírala tradiční chápání daného tématu. Tak např. v projektu *A Selective Guide to Chines Literature 1900-1949*, vedeném mezi roky 1978-86 švédským profesorem Göranem Malmqvistem a sponzorovaném European Science Foundation, to bylo z větší části Mileninou zásluhou, že se leden 1917 přestal pokládat za mezník mezi literaturou tradiční a moderní a že kořeny transformace čínské literatury byly spatřovány v předcházejících dvou desetiletích. Stejně tak v důležité studii věnované teorii čínského dramatu a románu, "Pre-modern Chinese Theories of Drama and the Novel", publikované v roce 1994 ve sborníku *The Johns Hopkins Guide to Literary Theory and Criticism,* Milena jako první začala razit myšlenku, že v čínské estetice nechybí, jak se dosud tvrdilo, teorie románu, ale že tato velice přesně vypracovaná teorie byla jenom skryta v podobě komentářů, které napsali v 17. století čínští literáti k několika význačným románům.

Z posledních čtyř let Mileniny vědecké činnosti zmiňme ještě alespoň dva poslední, nejodvážnější projekty, *The Burdens of the May Fourth Cultural Project a Chinese Modernism: New Perspectives on Chinese Culture of the 1910s.*

Foto archiv

První z těchto projektů se zabývá obtížným problémem, že takzvané Májové hnutí z roku 1919, až do nynějška oslavované jako hnutí, které se zasloužilo o modernizaci čínské kultury, ve skutečnosti skutečnou modernizaci v Číně brzdilo. Jak nyní vyplývá ze studií předních sinologů-literárních vědců a komparatistů z Evropy, USA, Kanady, Hongkongu a Tchajwanu, kteří se zúčastnili pražské konference na dané téma, organizované Milenou a Oldřichem Králem na Karlově univerzitě v roce 1994, drastické a valnou měrou katastrofické zásahy do kulturního vývoje Číny v letech dvacátých byly způsobeny neznalostí kulturního vývoje v předmoderní Číně a záměrným, pouze politicky orientovaným přehodnocením čínské literatury a umění. Sborník těchto studií vyjde v roce 1998 v americkém nakladatelství Harward University Press a lze očekávat, že vyvolá, jak tomu bylo ostatně vždy u Mileniných prací, živou odezvu jako reakci na nekonvenční přístup ke kanonizovanému tématu.

Druhý z projektů, věnovaný čínskému modernizmu, souvisí už s Mileninou pedagogickou činností v Ústavu Dálného východu na Karlově univerzitě. Po dvaceti šesti letech výuky na Torontské univerzitě, kde vychovala šestnáct PhD doktorandů, dnes již působících na různých univerzitách v Americe, se Milena vrátila vloni zpět na svou *alma mater,* aby své zkušenosti předala mladé sinologické generaci v České republice. Ve funkci hostující profesorky byla pověřena úkolem zavést na Filozofické fakultě UK postgraduální studium čínské literatury. Že se jí v tomto směru práce daří, dosvědčuje to, že její kurzy navštěvují nejen sami postgraduanti, nýbrž také sami přednášející stejně jako pokročilí studenti ještě před začátkem postgraduálního studia.

Bylo to také z její iniciativy, že Ústav Dálného východu FF UK uspořádá v roce 1998 další mezinárodní konferenci v Praze u příležitosti 650. výročí založení Karlovy univerzity, s cílem osvětlit vývoj čínské kultury v 10. letech tohoto století. Přičiněním reformistů Májového hnutí bylo toto období v celém průběhu 20. století zcela vymazáno z dějin moderní čínské literatury, protože se tradovalo, že v desátých letech byla psána v Číně pouze dekadentní a komerčně zaměřená literatura. Cílem konference bude včlenit toto tak dlouho zanedbávané období do dějin čínské literatury 20. století a ukázat, že skutečný čínský modernizmus, který má mnoho podobných znaků s modernizmem evropským a americkým, se vyvinul v Šanghaji už v letech desátých.

Začal-li jsem své laudatio čínským citátem, dovolte mi, abych je ukončil citátem latinským, a sice úvodními slovy mešní Praeface: *Vere dignum et justum est, aequum et salutare,* že Akademie věd ČR z podnětu Orientálního ústavu se rozhodla udělit prestižní Zlatou čestnou oborovou plaketu Josefa Dobrovského za zásluhy ve společenských vědách právě profesorce Mileně Doležalové-Velingerové, která více než před 40 lety v Orientálním ústavu svoji vědeckou kariéru začínala.

□

publikována v NATO ASI Series společně s hlavními příspěvky. Omezíme se zde proto pouze na několik postřehů.

K výraznému pokroku došlo v posledních létech s využitím techniky fluorescenční *in situ* hybridizace (FISH) při detekci translokací v jádrech ozářených buněk. Translokace patří ke stabilním chromozomálním aberacím a vyskytují se proto v buňkách i dlouhou dobu po ozáření. To má velký význam v těch případech, kdy je nutno odhadnout dávku záření po delší době. Lze očekávat, že další zdokonalení FISH techniky, společně s využitím automatizace při analýze těchto aberací, nahradí doposud používané standardní cytogenetické metody.

Narušení struktury chromozomů zářením, které představuje hrubou destrukci buněčného systému, není z hlediska organizmu obvykle závažné, neboť vede k zániku buňky, která se v organizmu nahradí jinou. Nebezpečné jsou takové změny genetického materiálu buňky, které nebrání její další existenci. Každá změna ve struktuře chromatinu může totiž vést ke změnám funkce, tj. v některých případech také k nekontrolovanému dělení a následnému zániku organizmu. Studium struktury chromatinu jádra buňky a jeho změn po ozáření patří proto k prioritám dalšího výzkumu nejen v radiační biologii. Rozvoj nových technik barvení genů, částí chromozomů nebo celých chromozomů společně s konfokální mikroskopií a metodami počítačové analýzy obrazu umožňuje stále více nahlédnout do ještě nedávno neznámých zákonitostí uspořádání genomu v jádře.

Významný pokrok byl učiněn také v oblasti genové regulace v ozářených buňkách. Bylo zjištěno, že záření má vliv na expresi řady genů a že může navodit programovanou buněčnou smrt (apoptózu). Poškozené buňky, které nepodlehly apoptóze, mohou naopak vyvolat zhoubné bujení. Slibné se proto zdají být další výzkumy regulace protoonkogenů v ozářených buňkách.

Důležitým příspěvkem k současnému stavu vědomostí o účincích záření na člověka jsou rozsáhlé epidemiologické studie v zamořených oblastech v okolí Černobylu a také v oblastech postižených radioaktivním spadem po jaderných explozích (např. v blízkosti ostrovů Novaja Zemlja). Ukázalo se (a to zcela nečekaně), že incidence rakoviny štítné žlázy u mladistvých osob sledovaných po černobylské nehodě vzrostla oproti normálu 100x. Kromě toho se podstatně zvýšil také výskyt leukemie. Podobné zvýšení výskytu leukemie bylo pozorováno také v populaci lidí, kteří se nacházeli v blízkosti epicentra výbuchů v Hirošimě a Nagasaki.

Je dobře známo, že vdechování radonu způsobuje rakovinu plic. Pro účely radiační ochrany jsou však důležité kvantitativní údaje - závislost rizika na délce pobytu v prostředí se zvýšenou hladinou radonu a na jeho koncentraci. Studie prováděné v České republice u horníků pracujících v uranových dolech významně přispěly k upřesnění odhadů rizika. Další rozsáhlá studie je prováděna v Německu na velké skupině horníků. Její výsledky tedy budou důležité nejen pro uranový průmysl, ale také pro zpřesnění norem používaných při hodnocení přípustnosti úrovně radonu v běžných obydlích.

Významným závěrem diskuse o kancerogenním působení UV-komponenty slunečního světla je doporučení o propagaci zdravého způsobu života. Ukazuje se, že sluneční světlo (jeho UV komponenta) způsobuje rakovinu kůže. Nárůst výskytu rakoviny kůže se očekává v souvislosti s poškozením ozonové vrstvy, a je tedy nutno dodržovat opatření na její ochranu. Ve vyspělých zemích se vynakládají nemalé prostředky na osvětu o škodlivosti UV záření a možné ochraně před tímto zářením. Tyto prostředky se vrátí ve formě zdravější populace a menších nákladů ve zdravotnictví.

Všichni účastníci se shodli na tom, že diskutované problematice je třeba věnovat patřičnou pozornost, podporovat výzkum v oblasti radiační biologie, zajišťovat výuku na univerzitách a popularizovat výsledky výzkumu. Přínos konference zdůraznili ve svých vystoupeních také čestní hosté, mezi jinými také prof. Ing. R. Zahradník, DrSc., předseda Akademie věd ČR. Účastníci ocenili rovněž mimořádnou pozornost, jakou tomuto setkání věnovali představitelé města. Primátorka města Brna JUDr. D. Lastovecká uspořádala slavnostní přijetí účastníků v prostorách Nové radnice, kde s nimi se zájmem debatovala.

RNDr. Stanislav Kozubek, DrSc.,
Biofyzikální ústav AV ČR, Brno

Pocta profesoru Kurzweilovi

Mezi těmi, kdo byli 28. října letošního roku vyznamenáni prezidentem Václavem Havlem na Pražském hradě za zásluhy o "salus rei publicae", byl i někdejší ředitel Matematického ústavu AV ČR a člen Učené společnosti ČR, prof. RNDr. Jaroslav Kurzweil, DrSc.

Prezident republiky Václav Havel předává dne 28. října 1997 na Pražském hradě prof. Jaroslavu Kurzweilovi medaili Za zásluhy I. stupně
Foto archiv

Po ukončení střední školy v roce 1945 studoval Jaroslav Kurzweil matematiku a fyziku na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity. Studium ukončil v roce 1949. Do roku 1951 byl asistentem na Katedře matematiky a deskriptivní geometrie ČVUT v Praze.

V roce 1950 získal titul RNDr. a od 1. července 1951 byl aspirantem v Ústředním ústavu matematickém, který se později stal Matematickým ústavem ČSAV a nakonec ústavem Akademie věd ČR. Zde působí J. Kurzweil dodnes.

V roce 1956 se stal kandidátem fyzikálně-matematických věd a vedoucím oddělení obyčejných diferenciálních rovnic v Matematickém ústavu, v roce 1958 doktorem věd, v roce 1964 mu byla za matematiku udělena státní cena a v roce 1966 byl jmenován vysokoškolským profesorem matematiky.

V roce 1968 byl prof. Kurzweil zvolen členem korespondentem ČSAV a v roce 1988 se stal akademikem. V roce 1977 byl zvolen čestným zahraničním členem Royal Society of Edinburgh, v roce 1996 se stal zahraničním členem Belgické královské akademie věd. V roce 1981 mu ČSAV udělila medaili B. Bolzana za zásluhy v matematických vědách, byl zvolen čestným členem Jednoty československých matematiků a fyziků, v roce 1996 pak mu AV ČR jako prvnímu nositeli udělila medaili De scientia et humanitate optime meritis a stal se čestným doktorem fyzikálně-matematických věd SAV. Prezident České republiky mu 28. 10. 1997 udělil medaili Za zásluhy 1. stupně.

V roce 1990 byl Jaroslav Kurzweil zvolen prvním ředitelem Matematického ústavu po listopadu 1989 a v této pozici setrval do června 1996. Od roku 1990 je předsedou Akreditační komise Vlády ČR.

Vědeckou dráhu Jaroslav Kurzweil zahájil pod vedením profesora Vojtěcha Jarníka na konci vysokoškolského studia v metrické teorii diofantických aproximací. V roce 1953 byl na studijním pobytu v Poznani a spolupracoval s prof. W. Orliezem.

Výzkum systémů s rychle oscilujícími členy jej přivedl k vytvoření teorie zobecněných diferenciálních rovnic a v roce 1957 k prvním publikacím v tomto směru. Teorie spočívala na pojmu zobecněného Perronova integrálu, který je založen na integrálních součtech Riemannova typu. Tato integrace je dodnes předmětem výzkumu a je ve světové literatuře nazývána Henstockovou-Kurzweilovou (R. Henstock ke stejné teorii dospěl z jiných východisek a nezávisle několik let po J. Kurzweilovi).

Dlouhou dobu působí profesor Jaroslav Kurzweil jako učitel na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze. Jeho přístupy k výkladu se

staly základem jeho české učebnice z roku 1978, která pak byla přeložena do angličtiny a je ceněna jako podrobná, originální monografie v tomto oboru.

Profesor Kurzweil má velké zásluhy o rozvoj matematiky ve světovém měřítku i u nás doma. Je autorem či spoluautorem více než stovky vědeckých článků a knižních publikací. Znám je dobře i zájem profesora Jaroslava Kurzweila o pedagogické otázky a školství na nižších stupních škol. □

Paměť slov

Pracovníci Slovníku středověké latiny v českých zemích (Ústav pro klasická studia AV ČR) a Staročeského slovníku (Ústav pro jazyk český AV ČR) uspořádali 23. 10. 1997 konferenci "Paměť slov", která se konala v příjemném a již mnohokrát osvědčeném prostředí vily Lanna. Úkolem konference bylo přiblížit posluchačům na vybraných tématech počátky, historii, metody, problémy a současný stav lexikografického bádání na středolatinském a staročeském jazykovém materiálu pokrývajícím období od začátku latinského (českého) písemnictví do r. 1500.

Ukázalo se, že oba slovníky používají ke zpracování historického lexikálního bohatství obdobných metod, podepřených minuciózní a trpělivou prací, zacílenou na zjištění původního významu lexikálních jednotek a na zkoumání jejich změn významových i formálních, i na obohacování dalšími významy v průběhu jejich vývoje. Zatímco *Slovník středověké latiny* zahájil svou existenci přípravnými pracemi v r. 1934 (excerpce více než z 900 pramenů, včetně materiálu dochovaného pouze v rukopisech), a vytvářením hesel po r. 1970 (dosud vyšlo 16 sešitů, písmeno A - J, tj. více než polovina plánovaného rozsahu), navázali tvůrci *Staročeského slovníku* na Gebauerův *Slovník staročeský* (A - N, 1903-1904) a vydali další sešity důkladně zpracovaného materiálu v rozsahu písmen N - P (od r. 1968, jeho vydání předcházelo přípravné období s doplňováním materiálu - od r. 1948 - a stanovení nových zásad zpracování), čímž se tento slovník dostal do čtvrtiny plánovaného rozsahu, se záměrem dodatečného nového lexikografického popisu části abecedy A - M.

Úvodní slovo a zahajovací referát přednesl A. Stich ("Slovo jako motivém"), základní informace o obou slovnících podali Z. Silagiová a J. Kouba ("Slovníky na prahu dospělosti"). Důležitost latinských rukopisných pramenů pro doplnění materiálu *Slovníku středověké latiny* a obsáhnutí středolatinské slovní zásoby v co největší šíři, jakož i užitečnost spolupráce mezi oběma slovníky (staročeské glosy v latinských textech) byly tématem referátu D. Martínkové ("Ad fontes manu scriptos"). O roli národních jazyků ve středověké latině užívané na našem území (nejvíce němčiny, češtiny, italštiny a francouzštiny) pojednala Z. Silagiová. F. Michálek se zamýšlel nad středolatinským slovním spojením *septimum caelum* a jeho staročeskými paralelami ("Sedmé nebe slovníkářovo"). Další referáty ukazovaly konkrétní práci s jazykovým materiálem při vytváření heslového článku a úskalí číhající na lexikografy při jeho zpracovávání (např. "Dobrodružství lexikografie", M. Homolková), vývoj odborného názvosloví, odrážející omyly a posuny lidského poznání (latinská mineralogická terminologie v příspěvku H. Šedinové), stejně jako v jiném případě odrážející téměř petrifikovaný systém udržující se po několik stovek let (česká chiromantická terminologie v referátu A. Černé). Nezastupitelnost a nutnost přesné znalosti soudobého významu jednotlivých slov pro adekvátní zpracování témat z oboru historie, stejně jako z právních a církevních dějin, z archeologie, z oblasti hmotné kultury aj., ale i lidského myšlení a pojímání okolního světa v proměnách doby, byla nastíněna např. v příspěvku P. Čorneje "Význam staročeského slovníku pro české dějepisectví" nebo J. Royta "Překlad biblického textu a proměny obrazu", zatímco praktickou stránku využívání latinských jazykových slovníků při studiu latiny připomněla J. Nechutová.

Hojná účast posluchačů z řad odborníků i studentů a bohatá diskuse potvrdila potřebnost existence takových byť i dlouhodobých lexikografických projektů, jakými jsou slovníky vznikající na půdě obou ústavů, i přání, aby tato díla byla co nejdříve dovedena do konce stejně úspěšně, jako se to v nedávné době podařilo tvůrcům *Slovníku jazyka staroslověnského.*

Hana Miškovská

Konvence ve vědě a filosofii

Ve dnech 4. a 5. listopadu 1997 proběhl v pražské vile Lanna za účasti filozofů a vědců různých vědních disciplín mnohaoborový seminář, pořádaný Filozofickým ústavem AV ČR, na téma *Konvence ve vědě a filosofii.*

S konvencemi se setkáváme prakticky všude, zejména v sociálních, ekonomických a politických oblastech života, z nichž některé, jako je např. jazyková, právní nebo peněžní oblast, jsou také konvencemi částečně konstituovány. Lze si tedy oprávněně klást otázku, v jakém smyslu vlastně pojem konvence používáme. Cílem semináře bylo proto objasnit obecnou roli, kterou pojem konvence hraje nejen v praktickém, ale také ve vědeckém životě, např. při výstavbě a uplatnění vědeckých teorií.

Samotný pojem konvence lze poměrně snadno vymezit; přitom vždy se v jeho vymezení bude objevovat základní charakteristika, jíž je vědomé dodržování dohody o pravidlech nějaké společné činnosti všemi jejími účastníky. Tento jednoduchý pojem má tu zvláštnost, že je z praktického hlediska slučitelný s jakýmkoli jiným pojmem, neboť každý pojem lze vymezit nějakými pravidly, která určují jeho předmět a o nichž lze dosáhnout dohody. Pojem konvence má tedy integrační povahu a tento jeho základní rys se také promítal do diskuse, jejíž účastníci z různých úhlů pohledu, z pohledu literárního vědce, jazykovědce, sociologa, psychologa, matematika, fyzika nebo filozofa diskutovali o vztahu pojmu konvence k jiným pojmům, např. k pojmům nutnosti, komplexity, objektivity, pravdivosti, normy, času, racionality, epistemologie apod.

Diskuse k pojmu konvence naznačila důležitost tohoto pojmu nejen při integraci našeho poznání a konstituování některých vědeckých pojmů, ale také při konstituování základních východisek našeho pojímání světa.

Jiří Nosek

Na snímku účastníci semináře sledují přednášku prof. PhDr. Petra Sgalla, DrSc., z Matematicko - fyzikální fakulty UK

Foto A. Sobotková

Představujeme ústavy Akademie věd ČR

Archeologický ústav AV ČR v Praze

Archeologický ústav AV ČR v Praze je archeologická instituce základního výzkumu s velmi dlouhou tradicí. Jeho přímým předchůdcem je Státní archeologický ústav založený 12. listopadu 1919 jako jedna z prvních vědeckých institucí nového československého státu. Dnešní ARÚ je zaměřen na budování oborové pramenné základny a na teoretické badatelství, jehož cílem je rekonstrukce dějinného vývoje Čech v kontextu s evropskou historií. Jde přitom o poznání českého pravěku a středověku, stejně jako o prostorovou a vývojovou analýzu krajiny a přírodního prostředí, které v průběhu svých dějin spoluformoval člověk. Kromě klasických výzkumných metod se stále silněji uplatňuje spolupráce archeologie s přírodními vědami jako zdroji širšího výzkumného záběru a metodiky.

ARÚ je rovněž správcem významných informačních databází; dnes soustřeďuje 75 000 složek v archivu nálezových zpráv, 160 000 negativů, 7600 položek originální plánové dokumentace a 65 000 svazků největší republikové archeologické knihovny. Dále je významnou oborovou institucí o stohlavém kolektivu, v němž je čtyřicet vědeckých a odborných pracovníků (archeologů, přírodovědců, techniků) a šedesát pracovníků jednotlivých servisních sektorů (chemických a keramických laboratoří, útvaru odborné dokumentace, servisního oddělení a THS).

Hlavním pracovištěm ústavu je historická budova v Letenské ulici, charakter výzkumné archeologické práce si však vyžádal vznik pracovních depandací na Pražském hradě (ARÚ zde výzkum provádí od roku 1926), na Vyšehradě, v Bylanech u Kuřné Hory a v Sázavě. V minulosti ARÚ zřídil také dvě expozitury, které pracovaly na Mostecku a v západních Čechách při záchraně ohrožených archeologických lokalit. Tyto expozitury se společně s bývalou expedicí na Závisti v roce 1993 staly základem nové sítě pracovišť archeologické památkové péče, která by se měla rozložit po celém území republiky.

Hrob 17-19 leté dívky na laténském pohřebišti v Tišicích (okr. Mělník) Foto J. Turek.

ARÚ je institucí s celočeskou pracovní působností, jejíž činnost koncepčně spočívá na principu paralelního archeologického studia. Pracoviště takové kapacity totiž není možné ani žádoucí orientovat jenom jedním např. časově aktuálním směrem ve smyslu programu nebo badatelské orientace. Naopak je potřebné, aby se zde v produktivní diskusi střetaly nejrůzněji zaměřené projekty.

Kromě terénního výzkumu především ohrožených archeologických lokalit (v r. 1997 šlo o 120 velkých akcí) se proto v ústavním programu uplatňují různě orientované formy teoretické práce ve spektru klasické formální a statistické analýzy souborů archeologických nálezů a jejich vztahů k terénu až k aplikaci nejnovějších forem GIS, GPS nebo letecké archeologie. Do rejstříku výzkumných nástrojů pracoviště patří geofyzikální prospekční metody, nedestruktivní aktivační analýza kovových archeologických nálezů, paleozoologické a paleobotanické analýzy aj.

V badatelské činnosti usilujeme o domácí i zahraniční spolupráci, jejímž výsledkem je řešení společných projektů s univerzitami v Durhamu, Sheffieldu, Edinburghu, Mnichově, Saarbrückenu, Wroclawi a Salzburku. Rovněž na většině grantových projektů ze současných 26 aktuálních, které ARÚ obhájil u české a akademické grantové agentury a u grantové agentury MK ČR, spolupracujeme s dalšími archeologickými i nearcheologickými odbornými institucemi.

Své síly spojujeme i k společným terénním akcím. V letošním roce šlo např. o předstihový výzkum středověkého hradu ve Vimperku, slavníkovského hradiště v Libici nad Cidlinou, přemyslovského hradiště a kapituly ve Staré Boleslavi, polykulturního naleziště v Tišicích a jako každý rok o výzkum naší první národní kulturní památky, kterou je Pražský hrad. Hlavním motivem této práce je především poznávání minulosti prostřednictvím archeologických pramenů a informací, o něž, jako o významnou součást národního kulturního dědictví, je třeba intenzivně pečovat. K tomuto cíli proto směřují nejenom vědecké aktivity pracoviště, ale např. také jeho účast na tvorbě památkové legislativy a exekutivy, které jsou určeny pro ochranu archeologických nemovitých a movitých pramenů. S tím souvisí role ARÚ jako pracoviště koordinujícího záchranný archeologický výzkum v Čechách.

Široký záběr badatelství je základnou pro rozsáhlou publikační činnost ústavu. Kromě oborových časopisů *Památky archeologické* (vycházejí bez přerušení od roku 1854) a *Archeologických rozhledů* vydává řady monografických tisků a Supplement, které slouží především pro zveřejňování výsledků dokončených badatelských projektů. V současnosti například vychází velký dvousvazkový sborník *"Das prähistorische Gold"*, výsledek česko-německé spolupráce podporované AV ČR, Technickou univerzitou v Mnichově a nadací Volkswagenu. V rámci řady Supplementa byl vydán mimo jiné svazek významných studií o středověké vesnici, který je výsledkem evropské konference "Ruralia" pořádané v Praze.

Práci dnešního Archeologického ústavu AV ČR v Praze lze tedy nejspíše charakterizovat jako intenzivní historické badatelství usilující v souladu s intencemi evropské a světové archeologie o nalezení společných kulturních a kauzálních základů dnešního světa.

Archeologický ústav AV ČR, Praha
Letenská 4, 118 01 Praha 1
ředitel: PhDr. Petr Sommer, CSc.
Telefon: 02/53 34 06
Fax: 02/53 93 61

Prohlášení Vědecké rady AV ČR k postavení vědy v České republice

Při opakovaně se vyskytujících diskusích o tom, zda má smysl v malé zemi investovat do vlastní vědy, výzkumu a vývoje, lze zaznamenat dva krajní názory:

Podle prvního, zastávaného např. některými předními ekonomy, nelze žádnými exaktními metodami prokázat souvislost mezi výší prostředků investovaných společností do výzkumu a vývoje a výkonností ekonomiky země. Zastánci takových názorů mají přirozeně tendenci posuzovat výzkum a vývoj jako určitý luxus, případně hájí stanovisko, že výzkum a vývoj má financovat převážně ten, kdo jej může bezprostředně potřebovat, tj. soukromý sektor. Logicky pak docházejí k názoru, že je ekonomicky nejefektivnější přejímat nové vyspělé technologie a výrobní postupy formou licencí, protože šance na vědecké objevy s jasným ekonomickým dopadem jsou v naší malé zemi mizivé a jejich ekonomické efekty nemohou odpovídat vloženým prostředkům.

Někdy přežívá i druhý krajní názor, že hlavním úkolem výzkumu a vývoje u nás je činit vědecké objevy a co nejrychleji je využívat k vývoji nových technologií s bezprostředním ekonomickým dopadem. Podle něj jsou investice do výzkumu a vývoje pro budoucnost naší ekonomiky klíčové a měly by mít absolutní prioritu.

Vědecká rada Akademie věd České republiky je toho názoru, že oba uvedené názory jsou mylné už proto, že mlčky vycházejí z představy společenství, které buduje své hodnoty víceméně v izolaci od společenství mezinárodního. Tak tomu ale přece ve světě dvacátého století už dávno není. Žádná, ani velká země si dnes už nemůže dovolit budovat svou vědu, průmysl atd. izolovaně od okolního světa, ale jedině jako součást velice složitých mezinárodních vazeb a kontaktů.

Vědecká rada AV ČR je proto přesvědčena, že hlavní význam výzkumu a vývoje v ČR spočívá v něčem jiném:

1. V první řadě je to integrální a dlouhodobě zcela nepostradatelná součást systému nejvyšší odborné výchovy. Produktem tohoto systému - pevně svázaného s vysokoškolským a postgraduálním vzděláváním - jsou (pokud správně funguje) především špičkoví odborníci, kteří si prakticky osvojili metody samostatné tvůrčí práce založené na ničím nenahraditelných principech kritického myšlení, neustálého praktického prověřování hypotéz a úcty k racionalitě a realitě světa kolem nás. Je třeba si uvědomit, že pouze takoví lidé jsou skutečně schopni přejímat světové vědecké a technické novinky a tvůrčím způsobem je aplikovat v našich podnicích. Takoví lidé mají také v dnešním světě pokročilých technologií, internetu a globálního propojení nejlepší kvalifikaci pro manažerské pozice na všech úrovních ekonomiky a státní správy. Potřebné kvality přitom nemohou získat jinak než tím, že se alespoň po určitou dobu během svého vzdělávání sami intenzivně účastní samostatného výzkumu, který je v přímém kontaktu se světovým výzkumem v daném oboru.

Lze si jistě představit, že s pomocí kratších účelových školení méně kvalifikovaných lidí se také můžeme pokoušet využívat cizí objevy a licence, výsledky však budou zcela určitě mnohem horší a dlouhodobě se dostaneme do podřadné pozice země schopné nanejvýš montovat výrobky vyvinuté jinde.

2. Jiným velice významným důvodem vlastního vědeckého bádání, výzkumu a vývoje je i to, že spoluvytváří kulturní úroveň národa a jeho renomé v mezinárodním měřítku. Nahlíženo přísně ekonomicky se to může jevit jako málo významné, domníváme se ale, že tomu tak není, i když je jistě velmi obtížné takovou věc nějak vyčíslit. Souvislost mezi vzdělaností a kulturní úrovní národa na jedné straně a úrovní a kvalifikací pracovních sil, úrovní a kvalitou života a třeba i zájmem turistů o kulturu naší země na straně druhé tady ale určitě je. Stejně tak je zřejmé, že bez nezbytné intelektuální a kulturní úrovně bychom se nikdy nemohli ucházet o přijetí do EU.

3. Konečně lze uvést i velice významný důvod kulturní sounáležitosti a sdílení hodnot se západní civilizací. Ostatně právě v této civilizaci patří věda tradičně k základním potřebám člověka, významně spoluvytváří jeho duchovní svět. Je zcela zřejmé, že jak Spojené státy americké, tak Evropská unie přikládají vlastnímu vědeckému výzkumu mimořádný význam pro další vývoj vlastních společenství. Jestliže tedy uznáváme, že chceme-li vstoupit jako plnoprávný člen do NATO, musíme se úměrně svým silám a schopnostem podílet na činnosti této organizace jak finančně, tak účastí naší armády na jejích akcích, pak totéž platí i o výzkumu a vývoji, uvažujeme-li o vstupu do Evropské unie: Nemůžeme přece chtít, aby nové objevy dělal někdo jiný a my jsme z nich pouze měli prospěch. Naší doslova morální povinností (ale i bytostným zájmem!) je se na této činnosti aktivně a s plným nasazením i podílet. Jinak řečeno: Nejedná se pouze o podporu rozvoje české vědy či českého výzkumu, nýbrž o to, aby se naše věda ještě účinněji integrovala do mezinárodního výzkumu a aby se na něm co nejvýznamněji podílela.

Ze všech uvedených důvodů jsme proto přesvědčeni, že podstatné zvýšení investic do vzdělání a výzkumu a vývoje je pro naši zemi nezbytné, chce-li pokračovat v cestě, kterou na konci roku 1989 nastoupila. Samozřejmě si uvědomujeme obtížnou ekonomickou situaci ČR a naléhavou potřebu investovat i do mnoha jiných oblastí zanedbaných v uplynulých desetiletích. Přesto tvrdíme, že investice státu a stále více i soukromého sektoru do vysokoškolského vzdělání a do výzkumu a vývoje budou muset v relaci k našemu HDP a státnímu rozpočtu velmi rychle dosáhnout úrovně, která je běžná v menších průmyslových zemích EU. Jestliže říkáme, že vědci mají dostat od státu a celé společnosti větší podporu a potřebnou volnost ke své práci, pak ale dodáváme i to, že je třeba trvat na kvalitě; výsledky jejich práce musí být trvale poměřovány s mezinárodní úrovní v daném oboru. To je ostatně zakotveno i ve Vědní koncepci Akademie věd ČR. Veškeré mechanizmy, které si bude státní správa ke kontrole využívání prostředků vložených do výzkumu a vývoje vytvářet, by se měly proto soustředit především na tento aspekt.

Závěrem chceme upozornit, že má-li se naše ekonomika rozvíjet, bude nezbytně nutné naše podniky účinně motivovat k zakládání a provádění vlastního aplikovaného výzkumu a vývoje. To, že vyspělé země věnují relativně větší díl svého HDP i státního rozpočtu na výzkum a vývoj, je zjevně výsledkem dlouhého procesu, který empiricky prokázal oprávněnost takových výdajů. To je důležité si uvědomit i v souvislosti s tím, že každé experimentování a zkusmé hledání nových organizačních schémat odčerpává energii, která by měla být věnována na tvořivou činnost. Osm let po zásadní změně politického a ekonomického systému naší země bychom měli co nejrychleji směřovat ke stabilním strukturám. Snažme se všude, kde je to možné, převzít zkušenosti a organizační uspořádání vyzkoušené a prakticky prověřené v zemích společenství, do kterého směřujeme.

Apelujeme na všechny, kteří mohou v této věci něco učinit, aby se jasně přihlásili k tradicím české kultury, v jejímž rámci má věda své pevné postavení. Je i na Vás, zda současná česká společnost půjde ve stopách zakladatele první české univerzity, nebo zda nechá vlastní zemi duchovně chudnout a stále více talentovaných mladých lidí odcházet tam, kde je jejich kvalifikace sice lépe finančně zhodnocena, ale ne plně využita.

Praha 26.11.1997

ZPRÁVY - OZNÁMENÍ

Ústav fyzikální chemie Jaroslava Heyrovského Akademie věd ČR

vyhlašuje konkurz
na obsazení míst odborných a vědeckých pracovníků
v oboru

fyzikální chemie (včetně elektrochemie) a chemická fyzika

Přijímací pohovor se bude konat v pondělí 5. ledna 1998 v 9 hodin v místnosti č. 108.

Písemné přihlášky posílejte na adresu: Ústav fyzikální chemie Jaroslava Heyrovského AV ČR (sekretariát ředitele), Dolejškova 3, 182 23 Praha 8.

Vzdělávací programy podporované Francouzským velvyslanectvím v ČR

Velvyslanectví Francouzské republiky v České republice nabízí v roce 1998 různé typy vzdělávacích programů dotovaných francouzskou vládou formou stipendia. Jde o tyto typy stipendií:

- **„doktorát pod dvojím vedením"** - připravuje se současně na české a francouzské univerzitě. Výzkumná práce tak probíhá pod společným vedením jednoho českého a jednoho francouzského vědce. Po dobu tří let stráví doktorand šest měsíců v každém roce střídavě na jedné z univerzit. Během těchto tří půlročních pobytů ve Francii bude doktorand pobírat stipendium od francouzské vlády. Ucházet se o stipendium mohou pouze studenti s českou státní příslušností, kteří již ukončili nebo před odjezdem do Francie ukončí vysokoškolské studium (Ing. nebo Mgr.).

- **stipendium na stáž** - určeno českým studentům a státním zaměstnancům (zejména učitelům, vědcům a lékařům). Tato stáž v délce 1 - 6 měsíců by měla mít za cíl např.: seznámit se ve Francii s technikou, která v České republice není dosud užívána, studium děl, která nejsou v České republice k dispozici, vypracovat studii o Francii nebo absolvovat ve Francii speciální krátkodobé studium. Pro získání bližších informací doporučujeme kontaktovat vědeckého atašé Francouzského velvyslanectví odpovědného za vědecká stipendia *(viz odst. Doplňující informace)*. Ucházet se o toto stipendium mohou pouze studenti vysoké školy (od 1. ročníku až do doktorátu) nebo osoby zaměstnané ve státních organizacích.

- **stipendium na stáž „lékařství"** - stáže ve francouzských nemocnicích určené českým studentům medicíny a lékařům. Délka trvání je většinou 1 měsíc pro studenty medicíny a dva měsíce pro lékaře. Stáž se musí uskutečnit v období od září do prosince. Ucházet se o toto stipendium mohou pouze studenti vysoké školy nebo lékaři, kteří pracují ve státním zařízení.

- **studijní stipendia „specializace"** - určeno českým studentům, kterým tak umožní strávit ve Francii jeden rok za účelem specializačního studia. Tento studijní rok ve Francii může mít několik forem, ale jeho úroveň musí odpovídat alespoň pátému roku studia po maturitě. Ucházet se o stipendium mohou pouze studenti s českou státní příslušností, kteří již ukončili nebo před odjezdem do Francie ukončí vysokoškolské studium (Ing. nebo Mgr.).

Uchazečova žádost o každé z uvedených stipendií musí obsahovat následující:

- maximálně dvoustránkový **životopis** ve francouzštině, který obsahuje zejména spojení na uchazeče (adresa a telefonní číslo)

- maximálně dvoustránkový **motivační dopis** ve francouzštině, který upřesní uchazečův profesionální zájem

- maximálně dvoustránkový **program stáže, popis vybraného studia** nebo **projektu** ve francouzštině, který musí obsahovat termín studia či stáže stejně jako jméno a spojení na osobu odpovědnou za stáž či studium ve Francii

- **pozvání** od francouzského pracovníka odpovědného za stáž, který v něm potvrdí, že souhlasí s přijetím uchazeče po dobu jeho stáže, případně dopis francouzského pedagoga odpovědného za doktorát, který v něm vyjádří souhlas, že povede doktorát spolu se svým českým kolegou

- **dopis nadřízeného** uchazeče (u studentů děkana), který potvrdí uchazečovu kandidaturu, případně dopis českého pedagoga odpovědného za doktorát, který v něm vyjádří souhlas, že povede doktorát spolu se svým francouzským kolegou.

Termíny: Žádosti uchazečů musí být zaslány poštou v jediné zásilce na níže uvedenou adresu vědeckého atašé **nejpozději do 28. února 1998**. Vybraní uchazeči budou svou kandidaturu obhajovat ve francouzštině před francouzsko-českou komisí na přelomu března a dubna 1998. O výsledcích výběrového řízení budou informováni během května 1998.

Doplňující informace: Uchazeči, kteří chtějí získat podrobnější informace, si mohou domluvit schůzku s vědeckým atašé, který je odpovědný za vědecká stipendia, a to prostřednictvím paní L. Slavíkové (viz níže uvedené spojení). Upozorňujeme, že vzhledem k různorodosti situací nebudou žádné informace podávány telefonicky. Uchazeči mohou informace nalézt i na webovské stránce vědeckého oddělení:http//www.ifp.cz.

Spojení: **Ambassade de France en République Tchèque - Service Culturel, Scientifique et de Coopération**
Štěpánská 35, 111 21 Praha 1
tel.: 02/ 24 21 40 32, 24 21 66 61
fax: 02/ 24 22 87 01

Nabídka manažerského postgraduálního studia s možností získání diplomu CAAE (francouzská obdoba MBA)

Vysoká škola ekonomická ve spolupráci s Francouzským velvyslanectvím nabízí již 8. běh postgraduálního kurzu Podnikový management. Absolventi kurzu mohou získat prestižní francouzský diplom CAAE (Certificat d'Aptitude a l'Administration des Entreprises), který je uznáván francouzskou vládou.

Obsahem kurzu je:

- dvanáctitýdenní jazyková příprava, zaměřená na ekonomickou francouzštinu (v období března - června 1998)

- výuka managementu (deset týdenních modulů - září 1998 - leden 1999)

- desetitýdenní stáž ve francouzském podniku v České republice nebo ve Francii (březen - květen 1999).

Výuka je zajišťována ve spolupráci s konsorciem prestižních francouzských vysokých škol. Výuku zajišťují z 50% francouzští profesoři, z 50% procent pedagogové z VŠE.

Podmínky přijetí: dobrá znalost francouzštiny, ukončené vysokoškolské vzdělání, event. bakalářský stupeň + 3 roky praxe.

Cena kurzu: **25 200.- Kč** (včetně DPH).

Uzávěrka přihlášek: **27. února 1998.**

Konkurz: **9. března 1998.**

Předběžné přihlášky spolu s životopisem ve francouzštině a s motivačním dopisem ve francouzštině zašlete, prosím, na adresu:

Francouzsko-český institut řízení
Mgr.Vlaďka Karetová
Štěpánská 18, 110 00 Praha 1

"Pro arte" - medaile profesoru Měšťanovi

Německá Künstlergilde jako uznání za zásluhy v oblasti německo-českého porozumění navrhuje medaili "pro arte" prof. Dr. Antonínu Měšťanovi. Toto vyznamenání je v Německu udělováno osobnostem a vynikajícím jedincům, kteří mají zásluhy na rozvíjení a udržování kulturního odkazu evropského Východu.

Profesoru Měšťanovi je medaile "pro arte" navržena za práci při upevňování německo-české vzájemnosti a porozumění. Bylo tak rozhodnuto na základě "mnohaletého působení tohoto světově známého slavisty v jeho funkci ředitele Slovanského ústavu na univerzitě ve

Freiburgu a od roku 1992 také jako ředitele Slovanského ústavu v Praze. Prof. Dr. Měšťan," pokračuje odůvodnění, "je vydavatelem a šéfredaktorem odborného časopisu *Germanoslavica,* je mj. autorem díla *Dějiny české literatury 19. a 20. století* a *Německá múza českých autorů.* Díky svým četným překladům přispěl podstatně k rozšíření české literatury v Německu, stejně tak jako německé literatury v oblasti, hovořící slovanskými jazyky. Profesor Měšťan je členem řady redakcí významných časopisů, novin a rozhlasových stanic, je také odborným poradcem pro slovanské literatury v různých nakladatelstvích. Nyní žije v Praze."

"Pro arte" medaile bude profesoru Měšťanovi udělena v rámci *Setkání v Esslingenu* 16. 5. 1998.

Katedra jazyků AV ČR

pořádá intenzivní, tzv. předvýjezdové kurzy angličtiny, němčiny a francouzštiny pro pracovníky AV ČR.

Kurzy jsou zaměřeny účelově, zejména na ústní projev a poslech.

Cílem kurzu angličtiny je především zvládnutí základních jazykových situací při výjezdu do zahraničí, upevnění rozmanitých jazykových funkcí (omluva, poděkování, souhlas apod.), procvičování jazyka konferencí a získání schopností argumentovat v daném jazyce na odborné i obecné téma. Při zařazování do kurzu mají přednost ti, jimž byla schválena cesta do zahraničí v 1.polovině r.1998.

Cílem kurzu němčiny a francouzštiny je rychlé zopakování znalostí jazyka a jejich další praktické rozvíjení (např. před služební cestou, stáží, ale i pro účely konverzace na obecná témata). Při zařazování do kurzu výjezd do zahraničí není podmínkou.

Kurzy se budou konat v následujících termínech:

angličtina	26. 1. - 6.2. 1998
němčina	2. 2. - 6. 2. 1998
francouzština	2. 2. - 6. 2. 1998

Vzor přihlášky obdrží sekretariát ředitele ústavu nebo si ji můžete osobně vyzvednout na Katedře jazyků, AV ČR Praha 1, Národní tř.3 (tel/fax 24240523). Čitelně vyplněnou přihlášku odevzdejte, prosím, na výše uvedenou adresu.

Uzávěrka přihlášek je 15. 1. 1998

Všichni přihlášení absolvují rozřaďovací test (kromě posluchačů, kteří navštěvují kurzy FCE, CAE, TOEFL).

Termín testů je 19.1.1998

Kurzy jsou nevhodné pro začátečníky.

Stipendia Mellonovy nadace

Mellonova nadace (The Andrew W. Mellon Foundation) nabízí od roku 1998 tříměsíční stipendijní pobyty pro mladší vědecké pracovníky (doktorandy) v celé řadě humanitních a sociálních věd. Stipendia nabízejí v rámci tohoto programu mimo jiné tyto instituce:

Netherlands Institute for Advenced Study in the Humanities and Social Sciences, Wassenaar, Nizozemí (humanitní a sociální vědy)

Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel (středověká a raně novověká studia)

Maison des Sciences de l'Homme, Paris (humanitní a sociální vědy)

The Warburg Institute, London (klasická studia)

The American School of Classical Studies, Atheny (klasická studia).

Další podrobnosti a podmínky jsou k dispozici na sekretariátu III. vědní oblasti AV ČR.

Stipendium Matsumae International Foundation

Matsumae International Foundation nabízí tří- až šestiměsíční stipendia v období duben 1999 - březen 2000. Přednost mají přírodovědci, technici a lékaři. Podmínkou je věk do 40 let, doktorát (PhD) anebo dvouletá praxe ve výzkumu po ukončení studia. O stipendium nemohou žádat ti, kdo v Japonsku již byli na pozvání Matsumae Foundation. Nadace přijímá přihlášky do konce července 1998, formulář a podrobné informace si lze vyzvednout u A. Štysové, zahraniční odbor AV ČR, Národní 3, Praha 1, tel. 24220384, linka 480.

Cena nadace Honda

Cenu nadace **Honda** pro rok 1997 získal Prof. Gunter E. Petzow, bývalý ředitel Ústavu Maxe Plancka pro výzkum kovů.

Časopisy ústavů Akademie věd ČR • Časopisy ústavů Akademie věd ČR • Časopisy ústavů Akademie věd ČR

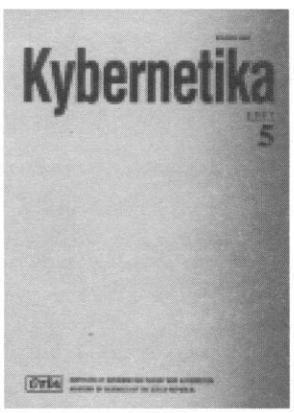

Vydavatel:
Ústav teorie informace a automatizace AV ČR
Adresa redakce:
Pod vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8
Tel.: 688 49 06
Fax: 688 49 03
e-mail: kybernet@utia.cas.cz
Šéfredaktor: Vladimír Kučera
Periodicita: 6 x ročně
Cena: jedno číslo 105 Kč pro ČR, 41 DEM pro zahraničí
Předplatné: 630 Kč ročně pro ČR, 246 DEM pro zahraničí

Časopis KYBERNETIKA vychází od roku 1965, v současnosti v angličtině, v rozsahu cca 110 stran formátu B5. Publikuje původní vědecké výsledky jednotlivých oblastí kybernetiky, zejména teorie řízení, teorie informace, statistického rozhodování, zpracování signálů, operačního výzkumu a ekonometrie. Více než polovina příspěvků je ze zahraničí. Časopis je systematicky uváděn v publikaci Science Citation Index, což potvrzuje jeho vedoucí postavení v oboru kybernetiky v ČR a pevné místo mezi světovými vědeckými periodiky. Časopis KYBERNETIKA slouží nejen našim a zahraničním vědcům, ale také pedagogům a studentům vysokých škol.
Objednávky a předplatné časopisu pro ČR vyřizuje PNS, pro zahraničí firma MYRIS TRADE s.r.o., V Štíhlách 1311, 142 00 Praha 4.

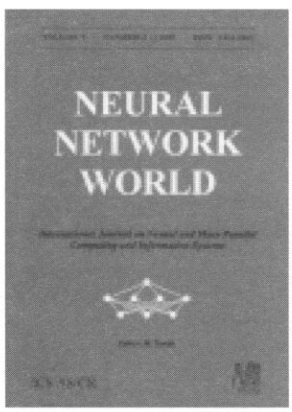

Vydavatel:
Ústav informatiky a výpočetní techniky AV ČR
Adresa redakce:
Pod vodárenskou věží 2, 182 08 Praha 8
Tel.: 82 16 39
Fax: 82 16 39
e-mail: mirko@uivt.cas.cz
Šéfredaktor: Mirko Novák
Periodicita: 6 x ročně
Cena: jedno číslo 155 Kč pro ČR, 60 DEM pro zahraničí
Předplatné: 1030 Kč pro ČR, 380 DEM pro zahraničí

Časopis NEURAL NETWORK WORLD je vydáván od roku 1991 v angličtině, v rozsahu 120 stran formátu B5. Zachycuje nejnovější vývoj v oblasti umělých neuronových sítí jako posledního současného stupně v oblasti informačních technologií. Pozornost soustřeďuje na vývoj umělých neuronových sítí, výzkum činnosti mozku, neurofyziologie, paralelní zpracování rozsáhlých informačních souborů a predikci deterministických a stochastických dějů. Publikují v něm autoři ze 48 zemí světa. Časopis NEURAL NETWORK WORLD si získal dobrou mezinárodní reputaci. Neoficiálně je ve světě co do vědecké úrovně klasifikován jako asi čtvrtý.
Objednávky a předplatné časopisu pro ČR vyřizuje redakce, pro zahraničí holandská firma World Scientific Publishers.

NOVÉ KNIHY

Academia

• Milan Nakonečný: Encyklopedie obecné psychologie, Academia 1997, 437 stran, váz. lamino, cena neuvedena.

Nová encyklopedie psychologie známého autora shrnuje všechny klíčové pojmy oboru, zpracované zde na rozdíl od stručných slovníkových hesel v širších souvislostech. Postihuje i další psychologické disciplíny, psychologii sociální, biologickou a vývojovou. Mimořádný rozsah, v jakém je zde zpracována starší, novější, ale především cizojazyčná literatura, je jen jednou z dalších předností díla.

• Robin Macpherson: Základy anglické stylistiky, Academia 1997, 239 stran, brož. lamino, cena neuvedena.

Kniha, určená všem, kdo se chtějí vyjadřovat jasnou, elegantní a kultivovanou angličtinou, a rádi by zdokonalili svůj písemný projev. Předkládá nepostradatelné informace a praktické rady ohledně stylistiky, slovní zásoby a struktury textů. Je doplněna řadou cvičení a klíčem k řešení úloh.

• Ústav pro českou literaturu AV ČR (editor Vladimír Novotný, ilustrace Jiří Slíva): Hospody a pivo v české společnosti, Academia 1997, 250 stran, obr. v textu, váz. lamino, cena neuvedena.

O zlatavém fenoménu života v Čechách promlouvají v této knize vědci z nejrůznějších humanitních oborů a vzácně se doplňují: pivo je to, co nás spojuje, co spoluvytváří magii české krajiny, co umožňuje pochopit i život bez alkoholu. Zároveň umožnilo ono vznešené i všední téma PIVO jednotlivým badatelům uplatnit tím nejseriózněji způsobem metodologii svého oboru.

SOÚ AV ČR, ed. Working Papers

• Z.Vajdová: Politická kultura lokálních politických elit: srovnání českého a východoněmeckého města, Working Papers, edice SOÚ AV ČR 1997, 40 stran, česky, brož. lamino, cena 73 Kč.

Studie se zabývá porovnáním podobností a rozdílů v širokém sociálním prostředí lokální veřejné správy obou zemí (ČR a bývalé NDR) - společné dědictví socialistického režimu, způsob transformace veřejné správy na lokální úrovni, politické a administrativní elity lokální veřejné správy, stručná charakteristika dvou vybraných lokalit. Autorce se podařilo identifikovat některé podobnosti a rozdíly, a vyslovit hypotetická vysvětlení.

• M. Jeřábek, J. Ježek, E. Šindelářová: Průmyslové podniky se zahraničním kapitálem v česko - německém pohraničí, Working Papers, edice SOÚ AV ČR 1997, 52 stran, česky, brož. lamino, cena 77 Kč.

Studie je výsledkem společného výzkumného projektu Sociologický ústav AV ČR, FSE UJEP a FE ZčU. Projekt byl realizován závěrem roku 1995 a je vstupní sondou do dané problematiky. Informace o objektivních danostech i subjektivních názorech (postojích) byly získány z celkem 164 podniků, tj. téměř z 30 % prokazatelně činných registrovaných podniků.

• D. Hanšpach: Political, Organizational and policy Transformation at the Municipal Level: The Case of Liberec, Working Papers, edice SOÚ AV ČR 1997, 40 stran, anglicky, brož. lamino, cena 69 Kč.

Studie nabízí ucelený pohled na průběh transformace místní správy a samosprávy v městě Liberci a na její vnímání a hodnocení jejích výsledků občany. Popisuje a analyzuje různé aspekty politického a organizačního vývoje na radnici a ve městě jako celku. Zvláštní důraz byl kladen na místní bytovou politiku, rozvojové strategie města, politiku v oblasti životního prostředí a na srovnání hodnocení místní správy politiky a občany.

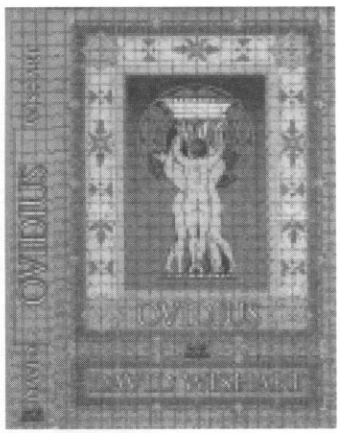

DARY NAKLADATELŮ KNIHOVNĚ AV ČR

• Hana Kasíková: Kooperativní učení, kooperativní škola, Portál 1997, 147 stran, brož., lamino, doporučená cena 135 Kč.

Soudobý zájem o kooperativní formy práce ve škole souvisí se snahou o využití podmínek, za nichž se děti nejlépe učí v přirozených situacích. Pracují-li děti kooperativně, projeví se to ve vyšší úrovni učení, myšlení i řeči. Kniha nabízí konkrétní náměty pro činnosti, hry a cvičení, vedoucí k větší spolupráci ve třídě.

• David Wishart: Ovidius, Oldag 1997, 310 stran, váz. s přebalem, cena neuvedena.

Fikce, k níž se autor přiznává, je nejen vtipným a mimořádně poutavým románem, jehož ústředním tématem je dosud nevysvětlená záhada Ovidiova odchodu do vyhnanství - je to i unikátní pohled do života římské společnosti.

• Richard Klos: Přehled dějin města Krásné Lípy s okolím, Město Krásná Lípa 1997, 110 stran, brož. lamino, s mapkami a fotografiemi, cena neuvedena.

Kapitoly z dějin města Krásné Lípy a okolí do konce Třicetileté války zahrnují i úvahu o tom, co a jak se kdy o Krásné Lípě psalo, erby rodů důležitých pro dějiny nejsevernějších Čech, kresby, mapky i rodokmeny. Připojeno je resumé v němčině.

TiO KAV ČR
Vydává: Tiskový odbor Kanceláře Akademie věd ČR, Národní 3, 111 42 Praha 1, tel. 24 24 05 14, fax 24 22 03 84, l. 289
Redakce: S. Pantůček (odpovědný redaktor), S. Daníčková (výkonná redaktorka), J. Kroulík, I. Hrozek
Sazba: Informační servis KAV, tisk: **pb** press s.r.o., Praha. Uzávěrka čísla 10.12. 1997, číslo vychází 18.12. 1997, ISSN 1210-9525
Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s.p., Odštěpný závod Praha čj. nov 6237/97 ze dne 22. 5. 1997

Věda v českých zemích za druhé světové války

Vědecká konference VĚDA V ČESKÝCH ZEMÍCH ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY, kterou uspořádal ve dnech 18. - 19. listopadu Archiv Akademie věd ČR, vzbudila velkou pozornost odborníků i široké veřejnosti. Ukázkami z některých vystoupení a obrazovou dokumentací z archivních fondů chceme proto přiblížit její atmosféru i čtenářům Akademického bulletinu. V příštím roce naváže na tuto akci konference „Česká věda v letech 1945-1953", jejímž garantem je Archiv Univerzity Karlovy - Ústav dějin Univerzity Karlovy.

Obecné souvislosti rozvoje české vědy v letech 1939-1945

Když koncem roku 1933 odjížděl Albert Einstein z Evropy do amerického Princetonu, netušil ještě, že značnou část starého kontinentu ovládne zakrátko nacistické šílenství, kterému padnou za oběť - pro svůj původ či pro své názory - také tisíce vědců téměř ze všech evropských států. Jako první mělo být postiženo samotné Německo. Podle statistik říšského ministerstva kultu tu bylo v prvních pěti letech po Hitlerově nástupu k moci nově obsazeno 45% všech úředně podchycených vědeckých míst. Fackami a kopanci prováděli uvědomělí studenti tzv. očistu univerzit, na jejichž dvorech vzplály po středověkém způsobu hranice s knihami. Akademické svobody vysokých škol byly nahrazeny vůdcovským principem a stranickou disciplínou. Jejich proměnu v tzv. „politické" univerzity vítal se sympatiemi i filozof Martin Heidegger.

Záhy tu vznikaly nové katedry zasvěcené takovým disciplínám, jako byly „Rassenlehre", „politische Pädagogik" či „Wehrwissenschaft" a rovněž nové samostatné ústavy, mezi nimiž obzvlášť vynikaly Institut

NSD-Studentenbund Prag

Samstag, den 4. November 1939, um 10 Uhr 30 erfolgt die

feierliche Übernahme
der Prager Hochschulen in den Schutz des Großdeutschen Reiches

In einer

Großkundgebung im Ständetheater

sprechen aus diesem Anlaß:

Der Herr Reichsprotektor **Freiherr von Neurath**
Der Herr Reichsminister **Bernhard Rust**
Der Reichsstudentenführer **G. A. Scheel**

Der NSDStB Prag ruft die gesamte Studentenschaft zu dieser Kundgebung auf!

Deutsche agrarische Druckerei in Prag.

Nacistický studentský svaz zve na předání českých vysokých škol do ochrany Velkoněmecké říše

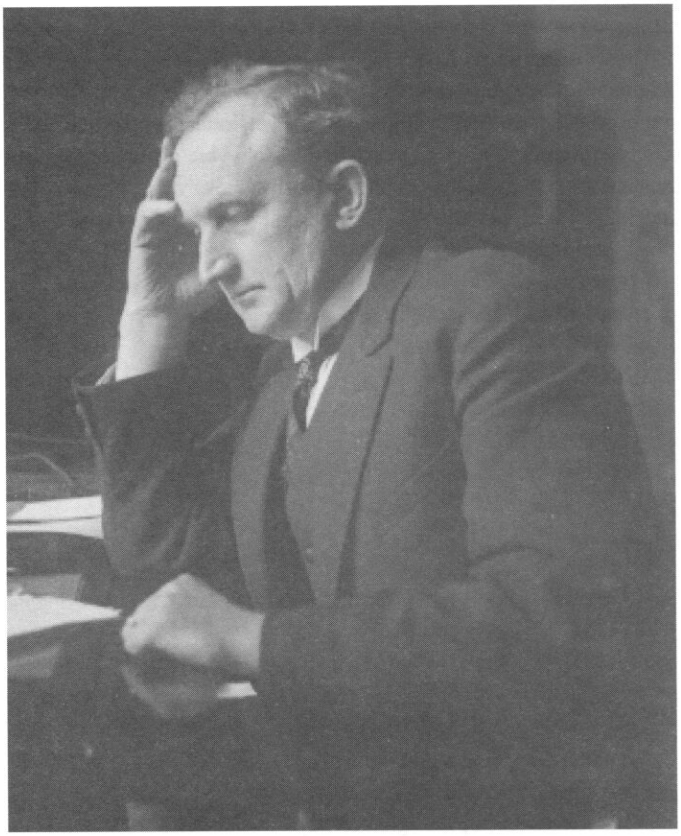

Kamil Krofta

k výzkumu židovské otázky a Říšský ústav pro dějiny nového Německa. Ideologické zneužívání hrozilo především biologickým a společenským vědám, ale nevyhnuly se mu ani tzv. tvrdé disciplíny. Vždyť právě z řad čelných přírodovědců vyšel návrh na vytvoření „artgemässe Mathematik" a byl to nositel Nobelovy ceny za rok 1905 Philipp Lenard, který označil Einsteinovu teorii relativity za židovský výmysl a svou představu fyziky ve službách národa formuloval ve čtyřsvazkovém díle *Deutsche Physik* z let 1936-1937.

Taková tedy byla situace vědy ve státě, který se 15. března 1939 svévolně ujal protektorátu nad Čechami a Moravou. Všeobecně se tehdy tušilo, že nacistická nadvláda povede k útlumu vědeckého bádání, nikdo však zprvu nepočítal s tím, jak rychle přikročí k pokusu o likvidaci základů české vzdělanosti. Uzavření českých vysokých škol na podzim roku 1939 bylo jen prvním krokem, na který navazovala systematická perzekuce české inteligence.

Tou dobou už se rozjížděla naplno vražedná mašinerie koncentračních táborů, v níž se vědě a technice dostávalo nových úkolů při plánovité likvidaci milionů obětí a odstraňování jejich pozůstatků. Nezůstalo však jen u výzkumu optimálních technologických parametrů genocidy, protože německá lékařská věda záhy odhodila ohled na jakékoli etické ohledy a přistoupila k experimentům na lidech. I u nich byli přítomni někteří čeští vědci, vesměs však jako oběti a jako nechtění svědkové. Hned po válce vypověděl Thomayerův žák, histolog František Bláha, bývalý vězeň z Dachau a jeden z korunních svědků u norimberského tribunálu: „*... těžko jsem dovedl pochopit a ujasnit si pro nás tu nejsmutnější zkušenost, že muži, jejichž jména se skvěla v předních*

řadách koryfejů vědy lékařské a na titulních stránkách vědeckého bádání pro dobro lidí, se mohli obratem stát plánovitými a úmyslnými vrahy - experimentátory a trýzniteli právě ve jménu této své německé vědy." Lze jen opravdu stěží uvěřit tomu, že výsledky a metody pokusů na lidech zůstaly utajeny před těmi členy akademické obce, kteří jen loajálně stáli opodál. I je lze tedy přiřadit k oněm širokým vrstvám německého obyvatelstva, které Goldhagenův nedávný bestseller označuje pojmem „obyčejní Němci" (the ordinary Germans) a o jejichž spoluvině se opět znovu vášnivě diskutuje.

„Inter arma silent Musae", říká se ve starém latinském úsloví. Nicméně nesmíme přehlédnout, že vztah války a vědy měl vždy ambivalentní ráz. Válka totiž s sebou většinou přináší naléhavou společenskou objednávku a válčící strany obvykle dokáží zajistit pro rozvoj bádání mimořádné podmínky. První světová válka tak přispěla k rozvoji letecké a radiokomunikační techniky i chemického průmyslu, avšak přínos druhé světové války zejména pro aplikované obory byl nesrovnatelně větší. První letadlo s raketovým pohonem na tekuté palivo, objevení polovodičů, automatická převodovka, zevšeobecnění radarové a televizní techniky, elektronový rastrový mikroskop, radioaktivní uran 233, zvětšování barevných fotografií, první raketa vyslaná do vesmíru, strojní pušky s rychlostí 1000 výstřelů za minutu, katapultovací sedadlo do letadel, torpédo, které automaticky hledá cíl, PVC - to je jen malý výčet z bohatého katalogu objevů a vynálezů, které byly učiněny nebo podstatně vylepšeny v době druhé světové války. Navíc však válka umožnila jaderným fyzikům, aby se pokusili nosnost svých revolučních teoretických objevů z předchozího období prokázat v praxi. Ve svém dopise z 2. srpna 1939 upozornil Albert Einstein amerického prezidenta Roosevelta, že vynález atomové bomby je na dosah ruky a obě strany pak vyvinuly horečné úsilí, aby nová zbraň mohla být nasazena v jejich prospěch. Dítkem druhé světové války je i kybernetika, tedy věda, jejíž praktické důsledky pro každodenní život jsme schopni ocenit až dnes. Byl to mimo jiné právě prudký rozvoj vědy v průběhu války, který vedl později, v roce 1962, amerického teoretika vědy Thomase Kuhna k jeho úvahám o proměnách paradigmatu vědy.

Zasáhl však tento pozoruhodný rozvoj bádání v letech 1939-1945 také české země? Na území okupovaném cizí mocností, která vyžadovala nasazení veškerých sil hlavně pro urychlení zbrojní výroby, se samozřejmě nedalo o plném nasazení vědců v některé z nosných oblastí výzkumu příliš uvažovat. Přesto i tu se vyskytly - řečeno oblíbeným sociologickým termínem z konce osmdesátých let - „ostrůvky pozitivní deviace", tedy centra, v nichž výzkum zaměřený na mírovou budoucnost byl možný a dosáhl někdy velmi zajímavých výsledků.

Antonín Kostlán

Česká akademie věd a umění v době nacistické okupace českých zemí 1939 - 1945

V době nacistické okupace ČAVU sledovala dvě základní linie. Jednak to byla snaha izolovat se od politického života a maximálně omezit styky s vládními a okupačními úřady a jednak zajistit pokud možno nerušený chod vědecké činnosti a udržet si kontakt s veřejností. Přes mnohé překážky a problémy si Akademie dokázala udržet relativní samostatnost a čelné postavení mezi domácími vědeckými institucemi. Zásluhou jejího vedení v čele s Josefem Šustou, ale též díky houževnatosti a pevnému postoji ostatních členů, přispěla ČAVU velkou měrou k zachování české vědy a kultury a k povzbuzení vlasteneckého cítění českého národa.

Organizace ČAVU

Nové politické situaci bylo třeba přizpůsobit organizaci Akademie. Tyto otázky byly projednávány od počátku okupace až do roku 1940. Skladba i postavení ČAVU vycházely z upravených stanov z roku 1931, v nichž byly pouze změněny výrazy jako československý na český, republika na protektorát apod. Podle nich se ČAVU i nadále členila do čtyř tříd, v jejichž čele stáli předsedové a tajemníci tříd. Nejvyšším orgánem bylo valné shromáždění, představiteli ČAVU byli prezident a generální tajemník. Funkci prezidenta ČAVU zastával Josef Šusta a funkci generálního tajemníka ČAVU Oldřich Hujer, po jeho smrti v roce 1942 Viktor Trkal. V praxi ovšem byla ČAVU v mnoha případech nucena sáhnout ke kompromisům a od svých stanov se více či méně odchýlit. Na prvním místě se to týkalo svolávání valných shromáždění, neboť až na valné správní shromáždění z 29. dubna 1942 se žádná jiná nekonala. Na těchto shromážděních by totiž bylo nutné nejen zaujmout kladný poměr k Říši, ale především zveřejňovat změny ve stavu členské základny vyžadované a sledované Němci, jako bylo vylučování Židů, nepřipouštění zednářů do vedoucích funkcí apod.

Z důvodu absence vrcholných orgánů spadala správa Akademie do působnosti jednotlivých funkcionářů a především správní komise. Prezident a generální tajemník byli jako nejvyšší představitelé ČAVU buď osobně, nebo prostřednictvím kanceláře, ve styku s protektorátními i okupačními orgány.

Členové

V rámci členské základny ČAVU docházelo již od počátku k výrazným změnám. Bylo sice zachováno dosavadní dělení členů na čestné, řádné, mimořádné a zahraniční, ale vzhledem k přerušení zahraničních styků a mezinárodní izolaci protektorátu nebyli voleni žádní noví zahraniční členové a styky s dosavadními byly přerušeny. Dosavadních pět slovenských členů (Josef Škultéty, Ivan Krasko, Ján Vladimír Jesenský, Dušan Jurkovič a Ján Bakoš), kteří se se vznikem samostatného Slovenského státu stali de facto zahraničními členy, bylo převedeno 29. května 1940 do této kategorie de iure. Ze zlomků pramenů lze zjistit, že k 1. říjnu 1944 měla ČAVU celkem 170 členů.

Arnošt Kraus

V rámci uplatňování zákonů a nařízení o židovském obyvatelstvu se členové Akademie museli podrobit dotazníkové akci, jejímž cílem bylo zjistit, kdo z nich je Žid. Dva členové, Julius Glücklich, profesor všeobecných dějin, dosavadní mimořádný člen I. třídy, a Arnošt Kraus, profesor německého jazyka a literatury, dosavadní řádný člen III. třídy, byli v roce 1940 vyloučeni. Arnošt Kraus později zahynul v terezínském ghettu. Vedle A. Krause přišlo za okupace o život ještě dalších šest vědců a umělců z řad členů ČAVU: Josef Tvrdý, Vojtěch Rosický, Vladimír Helfert, František Záviška, Viktor Felber a Rudolf Karel. Na následky věznění zemřel v srpnu 1945 také Kamil Krofta.

Ze šetření tzv. očistných komisí, které působily na půdě ČAVU v letech 1946 a 1947 v rámci celonárodní kampaně za očistu státu od kolaborantů a nacistických přisluhovačů, vyplývá, že valná většina členů byla perzekvována formou prohlídek, dozoru, cenzury knih, pokut a byla napadána Vlajkou. Někteří prošli výslechy na gestapu a byli

věznění. Zajímavé je též zjištění, že podle odpovědí členů bylo celkem 22 z nich zapojeno do ilegálního odbojového hnutí proti okupantům.

Vědecká činnost

Stěžejním posláním Akademie bylo zabezpečit v rámci okupačního režimu plynulost své vědecké činnosti. Za okupace se tento úkol stal ještě naléhavějším a náročnějším než dříve. V roce 1939 se ještě pokračovalo v bádání z předchozích let, ale později musela ČAVU překonávat mnohé těžkosti, které její vědeckou činnost značně omezovaly. Jejich příčin bylo několik: nedostatek financí spolu s velkým nárůstem výdajů způsoboval zpomalování a v několika případech i zastavení prací. Velkým problémem bylo nedostatečné vybavení knihoven, depozitářů a kanceláří běžným inventářem a pomůckami. Zabírání některých akademických nemovitostí okupačními úřady (sloužily jako depozitáře nebo oddělená pracoviště) mělo za následek zhoršení prostorových podmínek pro vědeckou činnost a nutilo ČAVU k častému stěhování. Hospodářství fondů sloužící k financování vědeckých podniků, k vyplácení podpor a stipendií bylo pod kontrolou německých orgánů a postupně bylo omezováno. Spolupráce s jinými vědeckými institucemi byla zcela mizivá. Do uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939 s nimi ČAVU udržovala četné kontakty, ať již prostřednictvím svých členů, většinou univerzitních profesorů, nebo tím, že umožňovala studentům a učitelům využívat ke studiu některá svá pracoviště.

Vědecké komise

Základním článkem vědeckého bádání na půdě ČAVU byly vědecké komise, které byly zřizovány v rámci jednotlivých tříd. Byly jim svěřovány rozsáhlé úkoly trvající často několik let či desetiletí. Pokud spadaly do kompetence několika tříd současně, byly voleny společné komise. To se týkalo především I. a III. třídy ČAVU, které řešily historicko-lingvistické úkoly.

V průběhu okupace měla ČAVU celkem 30 vědeckých komisí. Šestnáct komisí působilo již v předchozím období, nově bylo zvoleno čtrnáct komisí. Každá komise měla své stanovy a v jejich čele stál předseda a jednatel. Přes výše zmíněné překážky a komplikace bylo na půdě jednotlivých tříd ČAVU houževnatou prací jednotlivců dosaženo řady vynikajících výsledků v oblasti filologie a přírodních a historických věd. Po skončení války většina komisí tvořila základy nově budovaných vědeckých ústavů v rámci ČAVU.

Činnost ČAVU v oblasti přírodních věd (II. třída ČAVU)

II. třída ČAVU po dobu okupace žádné komise nevolila a soustřeďovala se na udělování podpor z fondů na vědecké bádání v oblasti technických a přírodních věd a vydávání tematických publikací. Pod správu II. třídy ovšem spadala Hydrobiologická a rybářská stanice v oboře u Blatné, založená společně s Masarykovou akademií práce již v roce 1924. Za okupace byla stanice velmi navštěvována vědci zabývajícími se hydrobiologií, zájemci o ornitologii a dalšími nadšenci zkoumajícími výskyt drobných živočichů. Do uzavření vysokých škol se zde navíc pravidelně konala praktická cvičení z biologie vodní fauny i flóry, pořádaná pro posluchače zoologie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy a pro studenty Vysoké školy zemědělské a lesního inženýrství.

Činnost ČAVU v kulturní oblasti (IV. třída ČAVU)

IV. třída se práce vědeckých komisí zúčastnila jen ve dvou případech: v komisi Národopisné a Pravopisné. Vedle udělování literárních, výtvarných a hudebních podpor při vydávání básní, monografií, literárních děl a nekrologů a vyhlašování různých soutěží prováděla rovněž odborné posudky na problémy v kulturní oblasti. Např. v roce 1940 hudební odbor IV. třídy pověřil dva ze svých členů, aby vypracovali pro Kulturní radu Výboru Národního souručenství memorandum proti nedůstojnému zpracovávání lidových či národních písní jazzovou harmonizací nebo instrumentací, jak se podle názorů členů hudebního odboru v té době dělo v české tzv. populární hudbě. Výsledkem byl uveřejněný projev o zneužívání a komolení písní ke zvýšení odbytu tanečních a pochodových skladeb.

Publikační činnost

S vědeckou činností úzce souvisela publikační činnost. Celkově bylo vydávání publikací sníženo a omezeno řadou cenzurních a jiných nařízení. Almanach České akademie věd a umění, tradičně obsahující výroční zprávu o činnosti, byl naposledy vydán v roce 1939. Stejný osud měly i Památky archeologické a místopisné a další publikace. Na druhou stranu se podařilo zajistit vydávání Příručního slovníku jazyka českého. Z dochovaných údajů vyplývá, že od roku 1940 začal počet vydaných publikací klesat a v roce 1942 dosáhl jen poloviny celkového množství z roku 1938, tj. pouze třiceti svazků. V období od ledna 1939 až do konce roku 1945 tedy ČAVU vydala celkem 311 publikací.

Josef Šusta

Fondy a nadání

Okupační úřady se snažily dostat fondy a nadání pod svou kontrolu a zrušením některých z nich se obohatit. Josefu Šustovi se podařilo některé fondy zachránit tím, že je formálně zrušil a vytvořil z nich nový fond České akademie. Citelnou ztrátou bylo pro Akademii zrušení Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových. Dne 13. října 1942 říšský protektor nadání zrušil a připojil jeho jmění k Nadaci studentské Dr. Emila Háchy. Počet aktivně využívaných fondů a nadací neustále klesal. V listopadu 1943 jich existovalo ještě 77, ale ve skutečnosti bylo využíváno jen několik z nich.

Mezinárodní spolupráce

Po 15. březnu 1939 a hlavně pak po vypuknutí války byla ČAVU nucena zvážit další možnosti své mezinárodní spolupráce. Jejím základem bylo do té doby členství v Mezinárodním svazu akademií. Přestože již v dubnu 1939 informovala ČAVU Svaz akademií, že hodlá být i nadále jeho členem, byly další styky přerušeny a ČAVU přestala platit i členský příspěvek. Na druhou stranu ale neustále pracovala na vědeckých úkolech, které jí unie svěřila. Zaprvé šlo o vypracování Slovníku středověké latiny pro české země z období mezi lety 1000 a 1500 a dalším úkolem byl projekt Corpus vasorum, jehož cílem bylo vydat edici antických váz a jejich zlomků, které se nacházely v muzeích, galeriích nebo soukromých sbírkách. Vedle členství v Mezinárodním svazu akademií docházelo ještě v průběhu roku 1939 k výměně publikací se zahraničím, ale s rozšiřováním válečného konfliktu na další státy tyto styky rapidně klesaly.

Martin Martinovský

Personální a institucionální proměny fyzikálních věd v českých zemích za války

Vypuknutí druhé světové války a nacistická okupace českých zemí byly závažným zásahem do všech úrovní rozvoje fyzikálních oborů u nás, a to jak na české, tak na německé straně.

Pro českou fyziku znamenalo uzavření českých vysokých škol zásadní přerušení pedagogické i vědecké práce. Tamní fyzikální katedry a vědecké ústavy byly tehdy totiž hlavním centrem fyzikálních věd u nás. Úzce personálně i institucionálně s nimi byla propojena i síť státních ústavů (geofyzikální, meteorologický, radiologický) a rodící se aplikovaný, či průmyslový výzkum (např. Fyzikální výzkum Škodových závodů zřízený v r. 1934 jako společné výzkumné pracoviště Škodových závodů v Plzni a Spektroskopického ústavu české univerzity v Praze).

Odborné aktivity českých fyziků za války, nakolik jim je umožnily existenční starosti a dusivá atmosféra protektorátu, tím byly omezeny většinou jen na (teoretické či početní) dopracovávání předválečných výsledků, sepisování učebnic a vědecko-popularizační činnost. Na vzdělávací a popularizační činnost v matematicko-fyzikálních vědách se zaměřila i *Jednota českých matematiků a fyziků*, záhy citelně zasažená zastavením vydávání *Časopisu pro pěstování matematiky a fysiky* (15.5.1941) a posléze zatčením jejího tehdejšího předsedy Františka Závišky (21.1.1944).

František Záviška

Příležitost pokračovat ve fyzikálním výzkumu poskytl omezenému počtu českých fyziků již zmíněný Fyzikální výzkum ŠZ (po uzavření českých vysokých škol se přestěhoval do prostor bývalé autoopravny Škodovky v Praze na Smíchově). V provozu zůstala také optická laboratoř ČVUT založená před válkou doc. Josefem Hrdličkou, a to díky jejímu napojení na výrobní závod ETA ve Vršovicích. Ve vojenských telegrafních dílnách ve Kbelích dostal příležitost pokračovat ve studiu (vojensky významných) piezoelektrických oscilátorů např. tehdejší docent české univerzity v Praze Václav Petržílka.

Dohnat po válce více než 5leté živoření ještě ztížily ztráty na životech z řad českých fyziků v důsledku nacistické perzekuce: František Záviška, Václav Dolejšek, Jindřich Svoboda, Josef Sahánek, Bohumil Kladivo a další.

Německé vysoké školy v Čechách a na Moravě za války sice pokračovaly ve své existenci, prošly však výraznými personálními a organizačními proměnami, které se promítly i do fyzikálních oborů na nich zakotvených. Zásadní proměnou prošla zejména fyzika na německé univerzitě v Praze, kterou v letech 1938-1939 opustili, dobrovolně či pod nátlakem, všichni tehdejší profesoři fyziky (teoretický fyzik Philipp Frank, experimentální fyzik Reinhold Fürth, astronom Erwin Finlay-Freundlich a geofyzik Leo Wenzel Pollak) a dva (Otto Blüh a Kurt Sitte) ze tří soukromých docentů pro fyziku.

Philipp Frank

Pouze v případě katedry a ústavu teoretické fyziky se podařilo uvolněné místo zaplnit z „místních" rezerv: Frankovým nástupcem byl jmenován jeho žák a asistent, soukromý docent Walter Glaser, k 1.6.1940 jmenovaný mimořádným profesorem. Uvedený post zastával do sklonku války, po válce působil v Rakousku, v letech 1954-1956 byl vedoucím fyzikem u americké firmy *Farrand Optical Company* v New Yorku. Patřil k předním odborníkům v oblasti elektronové optiky se zásluhami zejména o vývoj a zdokonalení elektronového mikroskopu.

V ostatních případech byla vakantní místa znovuobsazena osobami povolanými z Říše: Bernhard Gudden pro experimentální fyziku (z univerzity v Erlangenu, pracoval ve fyzice polovodičů, v Praze též předseda nacistického Svazu docentů německých vysokých škol); Werner Schaub pro astronomii (z univerzity v Berlíně, předtím vedením stolice astronomie a astronomického ústavu prozatímně pověřen mimořádný profesor fyzikální chemie Karl Wagner); Theodor Schlomka pro geofyziku (z techniky v Hannoveru, do jím vedeného geofyzikálního ústavu německé univerzity přešla v r. 1942 část personálu a inventáře v tom roce zrušeného někdejšího Čs. státního ústavu geofyzikálního). V r. 1942 byl pro experimentální fyziku na německou univerzitu v Praze povolán ještě Wilhelm von Meyeren (rovněž z techniky v Hannoveru).

Hromadný odchod fyziků z německé univerzity v letech 1938-1939 způsobil v zimním semestru 1939/40 zjevné potíže s tamním zajištěním výuky fyziky (z dosavadních fyziků zůstal pouze soukromý docent W. Glaser). Krizová situace se zabezpečením povinných přednášek z technické a obecné fyziky panovala rovněž na pražské německé technice, a to již od r. 1936, kdy odešel do výslužby dosavadní profesor fyziky Josef Tuma (+ 28.10.1938). Tamní druhý, mimořádný profesor fyziky Karl Lichtenecker byl, zdá se, zaneprázdněn úvazky u liberecké obchodní komory a konal nadále jen dílčí, výběrové přednášky z teoretické fyziky. Svízelná situace byla posléze řešena propojením výuky na obou zmíněných vysokých školách: postupně obsazené profesury a ústavy teoretické a experimentální fyziky pražské univerzity suplovaly (od 1. trimestru 1941) potřeby výuky fyziky i pro německou techniku.

Na německé technice v Brně, jak se zdá, zůstala i v době okupace nadále obsazena pouze jedna systemizovaná profesura fyziky, a to nadále řádným profesorem Erwinem Lohrem, někdejším žákem Gustava Jaumanna.

S personální výměnou v pedagogických sborech fyzikálních oborů na německých vysokých školách u nás v letech 1938-1942 souvisel i posun v zaměření vědecké práce v tamních fyzikálních ústavech směrem ke kvantové fyzice pevných látek, popř. k atomové fyzice. Problematika teorie relativity (nerozlučně spojená se jménem Alberta Einsteina a předtím na německé univerzitě v Praze reprezentovaná např. Ph. Frankem či E.F. Freundlichem) naopak, a to celkem pochopitelně, zcela vymizela. Zmíněný posun lze pozorovat např. v tématech tehdejších disertačních prací německé univerzity v Praze.

Zapojení fyziků a fyzikálních vědeckých ústavů německých vysokých škol v protektorátu do řešení vojensky důležitých úkolů není vyloučeno. Např. v bibliografii zmíněného Bernarda Guddena se objevují odkazy na jeho práce (se spoluautory A. Silingerem, M. Treu a H. Müserem) z r. 1943 publikované v jakési, zatím blíže neidentifikované, řadě *Interne Berichte d[es] S-Labor[atoriums] d[es] Physik[alischen] Inst[ituts] d[er] Dtsch. Karls-U Prag*. Týkaly se problematiky iontových krystalů a fluorescence.

Emilie Těšínská

Aktivistický novinář Karel Lažnovský, reprezentant pseudovědy

Karel Lažnovský (8.3.1906 – 11.10.1941) patřil mezi nejvýznamnější aktivistické novináře. Jako syn horníka se po řadě manuálních zaměstnání konečně uchytil roku 1933 jako redaktor v Plzni. Za druhé republiky začala jeho hvězdná kariéra, která vyvrcholila v březnu roku 1941, kdy se stal šéfredaktorem Českého slova.

Přestože se Karel Lažnovský považoval téměř za génia, jeho intelektuální schopnosti byly dost omezené. Nejdříve sympatizoval s komunisty, později podporoval Československou stranu národně socialistickou, ze které vzešlo mnoho předních aktivistů (E. Vajtauer, R. Novák) i řada vůdčích představitelů odboje (E. Beneš, P. Drtina, V. Krajina). Středobodem Lažnovského teorií byl socializmus. Ovšem úlohu vykořisťovatelů v něm hrály koloniální velmoci a státy, které díky své rozloze mají dostatek surovin - Anglie, Francie, USA, Sovětský svaz. Za státy–proletáře prohlašoval Lažnovský Itálii a Německo. Záruku vítězství nacistů spatřoval ve schopnosti Německa produkovat syntetické suroviny.

Karel Lažnovský

Před vpádem nacistů do Sovětského svazu Lažnovský chválil Stalinův režim. Po útoku na Sovětský svaz však názor naprosto změnil. Za hlavní světový konflikt považoval Lažnovský spor Evropa – USA. Základním českým dějinným omylem byla podle Lažnovského orientace na Francii.

Lažnovský jako diletant nenáviděl inteligenci, zejména odborníky. Znalosti se podle něj nedají získat na školách, ale jedině četbou knih. Považoval se za příslušníka mladé generace, která smete prohnilou starou generaci. Výtku nedostatku zkušeností odrážel fantastickými biologickými teoriemi.

Více než svými teoriemi se však Lažnovský zapsal do dějin záhadnými okolnostmi své smrti. Podle nacistů měl být Lažnovský spolu s dalšími aktivistickými novináři otráven na schůzce s premiérem A. Eliášem (tzv. "chlebíčková" aféra). Některé údaje z osobní pozůstalosti akademika Ivana Málka naznačují, že novináři byli skutečně záměrně infikováni tyfovými bacily. Je však nepravděpodobné, že by se tak stalo na schůzce s generálem Eliášem.

Lažnovského chtěli po smrti nacisté i jejich aktivističtí pomahači ověnčit gloriolou mučedníka za "Novou Evropu".

S myšlenkou, že je vynikající muž, se Karel Lažnovský nijak netajil. Ve své knize Universita životního úspěchu … sděluje čtenářům: "Vím dobře, že mužové naší doby, kteří něco dokázali, četli velmi brzy díla světových mistrů literatury. Sám jsem ve třinácti letech četl nejtěžší romány Jiráskovy a v osmnácti letech již Nietzscheho a Balzaca."

Právě zjednodušené a špatně pochopené myšlenky z děl Balzaca, Nietzscheho a dalších myslitelů tvoří nedílnou součást Lažnovského tvorby…Druhým průvodním rysem Lažnovského prací byla nenávist ke všemu, co zavinilo, podle jeho názoru, nedostatečné ocenění jeho génia.

Lažnovský spatřoval základní světový konflikt ve sporu Evropa kontra USA. Aby mohla Evropa úspěšně vzdorovat tomuto hospodářskému kolosu, musí se podle Lažnovského sjednotit. Paradoxně se tak stal Lažnovský průkopníkem evropské integrace. Jednalo se sice o integraci pod nadvládou Německa, ale Lažnovský zároveň tvrdil, že "německý národ nebude germanisovati, nýbrž europeisovati, a to nejen malé národy, nýbrž i sebe sama".

O inteligenci nikdy neměl Karel Lažnovský příliš vysoké mínění. Už v roce 1938 napsal: " Praha je středisko intelektuálů a kultury, ale střediskem iniciativy je Zlín, město práce a světového obchodu. Jeden průmyslník vnáší do našeho života více podnětů k nové tvořivosti, než tisíce intelektuálů. Patrně proto – že není intelektuálem."

Velmi svérázně odrazil Lažnovský možnou výtku nedostatku zkušeností. Zkonstruoval totiž teorii, že člověk má "ve své krvi a ve svých mozkových buňkách zděděné vlastnosti po předcích, zachovanou paměť dějinnou". Stačí tedy tuto paměť pouze vlastní vůlí aktivovat a oplodnit ji vzděláním (samozřejmě knižním, nikoli školním). Své stáří pak Karel Lažnovský odhadoval jednou na 20 000 let, jindy slevil na 5 000 roků.

Lažnovský si na rozdíl od jiných aktivistů uvědomoval nechuť ostatních obyvatel ke své činnosti. Obvykle sice sám sebe dokázal uchlácholit meditováním o osamělosti myslitele, ale jako každý šarlatán snil o obecném uznání a úspěchu.

Lažnovský rozhodně nebyl žádný originální myslitel ani nějaký novinářský génius. To, že se stal uznávanou autoritou mezi aktivistickými novináři, jen ukazuje na tragicky nízkou úroveň této skupiny. Jen na nepříliš inteligentní jednotlivce mohly působit jeho mělké a nesmyslné teorie spojené s pokusem představit sebe sama jako génia stíhaného ranami nepřátelského osudu, který se díky svému titánskému úsilí dokázal přesto prosadit. Každý trochu bystřejší čtenář naopak z jeho prací snadno vycítil primitivního zakomplexovaného ctižádostivce. Karel Lažnovský je klasickým příkladem nedovzdělance, který zakrývá své četné slabiny přimknutím se k vládnoucí moci. Prosadil se nikoli svými schopnostmi, ale především svou ochotou obětovat své slávě cokoli. Skutečnost, že okupanti museli využívat osobnosti jeho kvalit, dobře ilustruje celý režim.

Martin Franc

Vědy o životě v českých zemích 1939-1945: útočiště, změny, nové perspektivy

Uzavření českých vysokých škol znamenalo pro vědy o životě u nás zcela novou situaci. Obory, náročnější na laboratorní vybavení, se ocitly v nesnadném postavení. Jistě, podmínky pro výzkum nebyly všude stejné a některé vysokoškolské ústavy mohly do určité míry pokračovat v činnosti, stejně jako někteří jedinci v institucích, jinak uzavřených. I když publikační možnosti zavedených vědeckých společností nebyly prvořadě ohroženy, cenzura a jiné ohledy je postupně zhoršovaly. Do popředí se zákonitě dostávaly náhradní programy stejně jako náhradní možnosti uplatnění pro odborníky. Zástupci teoretických oborů lékařských věd nacházeli uplatnění v nemocnicích (kliniky lékařských fakult se změnily v "oddělení" nemocnic), ve Státním zdravotním ústavu apod., hůře na tom byli biologové z přírodovědeckých fakult, jež přijímala muzea, střední školy, úřady, Baťův studijní ústav ve Zlíně, instituce zemědělského resortního výzkumu (ten ovšem sanoval především své kádry ze zemědělských a lesnických vysokých škol) apod.

Některá náhradní řešení se ukázala být docela šťastná a přinesla dobré výsledky. Ústřední komise pro sběr léčivých rostlin sponzorovala *floristickou akci*, kterou inicioval K. Domin, aby podchytil nejen (bývalé) profesionální botaniky, ale i jejich širší zázemí. Výsledky floristického výzkumu, jež zpracovával zejména J. Dostál, se staly základem pro *Květenu ČSR*, jež vyšla ovšem až po r. 1945. Zbaven možnosti experimentální práce, promyslil V. Laufberger svou *Vzruchovou teorii*

(1947), která předjímala některé principy Wienerovy kybernetiky. Přes zánik nakladatelství Aventinum pokračovaly práce pro ukončení jeho *Rostlinopisu*, jejž redigoval S. Prát. Zoologové připravovali pod vedením E. Bayera určovací klíč k naší fauně a vydávali populární práce o naší i cizokrajné zvířeně. Zůstává ovšem skutečností, že v podstatě jak botanikové, tak zoologové byli německou zvůlí tlačeni do jakési vlastivědné regionalistiky; omezení na ni by znamenalo pro naši biologii konec styků se špičkami soudobých věd o životě. A o to také zřejmě těm, kdož tehdejší protektorátní vědní politiku směrovali a kontrolovali, v prvé řadě šlo.

Ve zcela jiných, zdánlivě závratně příznivých podmínkách mohli pracovat němečtí biologové u nás. Ale měli značné meze, dané nacistickou ideologií. Předně museli odejít - anebo byli posláni do koncentračních táborů - Židé a antifašisté. To pochopitelně silně omezilo intelektuální kapacitu na německé univerzitě. Chimérický učební podnik, k němuž přispívaly všechny fakulty, přednášky o koloniálních vědách (1940), také úroveň věd o životě nezvýšil. Významnou "inovací" bylo ovšem zřízení dvou ústavů, jež vlastně měly pěstovat "vědecký rasizmus" - na lékařské fakultě pro rasovou hygienu a na přírodovědecké fakultě pro rasovou biologii. V jejich čele stanuli K. Thums, jenž byl povolán z Mnichova, a B.K. Schultz, působící dosud v Postupimi, jenž ovšem patřil k starým nacistickým odborníkům (byl referentem pro rasové otázky v SS již před převzetím moci r. 1933). K těmto ústavům se druží i etnopsychologický institut R. Hippia, s nímž na rasových výzkumech v Polsku spolupracoval známý etolog K. Lorenz. Je třeba však vidět, že mezi Němci nebyli jen nacisté.

Zmíněné instituce představovaly značnou hrozbu pro budoucnost českého národa - třídění podle rasových standardů nacistické ideologie s perspektivou vyhubení nebo vyhnání pro ty, kteří měli plemenně "nevhodné" znaky. Naštěstí k tomu již nedošlo a sami Thums i Schultz si stěžovali, že jako jediní experti na rasové otázky jak v protektorátu, tak v tzv. Sudetské župě, jsou přetíženi... Určité rozpaky v této souvislosti musí vyvolat postoje některých našich eugeniků a antropologů. Tak např. ještě r. 1940 významný genetik B. Sekla sdílel své starší sympatie k německému sterilizačnímu zákonu a doporučoval německou populační politiku jako vzor pro českou. Navíc někteří naši biologové začali organizovat různá antropometrická měření české populace. Dnes je obtížné tyto výzkumy jednoznačně posoudit a interpretovat - mohlo jít o snahy čelit rasovým výpadům německých vědců, anebo zase jim na druhé straně pomoci shromážděním potřebného materiálu. Domnívám se, že pravda je někde uprostřed naznačených protikladných výkladů - vědci prostě využívali určité konjunktury pro antropometrii k realizaci svých výzkumných cílů... Po r. 1945 byli tito badatelé povětšině očištěni.

Většina biologů však statečně čelila svodům nacistů a jejich českých přisluhovačů, nemálo jich zahynulo v důsledku perzekucí okupačních úřadů. Zde připomenu alespoň tři statečné, kteří přežili. Všeobecně je znám životní příběh jednoho z vůdců odboje, botanika V. Krajiny, s nímž se můžeme seznámit také ve výboru z jeho pamětí *Vysoká hra*. J. Bělehrádek, první rektor UK po osvobození, využíval dlouho každé příležitosti, aby ukázal, že biologické poznatky nepodporují totalitní tendence, jak tvrdili nacisté (podle jejich ideologa H. Schemma byl národní socializmus aplikovanou biologií), nýbrž jsou v souladu s demokracií. Genetik J. Kříženecký čelil radikálnímu darwinizmu nacistů tezí, že život není jen boj, ale také soužití, "dohoda k životu".

Rok 1945 přirozeně změnil zásadním způsobem obraz. Ukončila se bohatá tradice německé vědy na našem území, i když někteří jednotlivci zde mohli zůstat nebo dožít. Z tragických konců předních biologů připomenu zde jen dobrovolnou smrt snad největšího algologa tohoto století, A. Paschera (odešel i se svou chotí). Česká věda však také nutně vykročila jinak než dříve. Na přeplněných vysokých školách zbývalo málo prostoru pro výzkum. Ten ale mohl být zakotven na specializovaných výzkumných ústavech, oproštěných od výuky - s tím

Divisní nemocnice v Praze po leteckém zásahu 14. 2. 1945

se už četní biologové mohli seznámit během svého náhradního pobytu v různých institucích po r. 1939. Uvážíme-li k tomu ještě další technokratické vlivy, značně dominantní již za první republiky, neřku -li za protektorátu, pak je pochopitelné, proč se další vývoj naší vědy, včetně biologie, ubíral tou cestou, jakou šel. Lysenkizmus ovšem představuje již jinou kapitolu - ale jeho kořeny bychom mohli hledat také v tomto období. Obranné látky vůči totalitě byly značně oslabeny, euforie z vítězství zatemňovala zdravý úsudek. Začalo nekritické zbožňování všeho ruského a levého. Po r. 1948 Bělehrádek a Krajina emigrovali, Kříženecký se jen stěží a občas mohl uplatnit ve svém povolání.

Jan Janko

Jaroslav Heyrovský za války a po ní

Jak to začalo, kořeny problému

V říjnu 1934 dostal profesor fyzikální chemie Univerzity Karlovy Jaroslav Heyrovský dopis ze Stockholmu. Jeho odesilatel Georg von Hevesy ho v něm žádal, aby pomohl jeho bývalému kolegovi z univerzity ve Freiburku, profesoru Johannu Böhmovi, získat stolici v Praze. Heyrovský se svým kolegou a přítelem Václavem Dolejškem skutečně intervenovali u československé vlády. Ta demokratickému Němci a československému státnímu občanovi nabídla stolici fyzikální chemie na pražské německé univerzitě. Böhm nabídku s potěšením přijal a rozhodnutím prezidenta republiky z 21. 8. 1935 byl jmenován mimořádným profesorem.

Nejen vzájemná vědecká úcta a přátelství, ale i Böhmův osobní nesouhlas se zavřením českých vysokých škol v listopadu 1939 ho přivedly k tomu, že Heyrovskému nabídl, aby dále pracoval ve svém fyzikálně-chemickém ústavu UK. Ten jeho nabídky využil a po celou okupaci se věnoval svému oboru, který v té době ještě výrazně rozvinul, a navíc umožnil vědecky pracovat i několika svým kolegům a žákům.

Přírodovědecká fakulta
Potíže začínají, Heyrovský se brání

Po osvobození byly jakékoli kontakty s jakýmikoli Němci sledovány s velkým podezřením, a tak jako obvykle ve vypjatých dobách jednala většina lidí nikoliv racionálně, nýbrž pod tlakem nálady a citu. To se týkalo i tzv. případu Heyrovského. Problémy začaly ihned po ukončení války.

Již 15. května zakázal děkan Přírodovědecké fakulty UK Viktor Trkal Jaroslavu Heyrovskému vstup do jeho ústavu. Současně ho však ujistil, že se o jeho cause rozhodne brzy. Heyrovský proto vyčkával a k oficiální reakci se odhodlal až 25. června, kdy adresoval děkanství Přírodovědecké fakulty UK, její závodní radě a profesorskému sboru dopis, v němž se proti tomuto postupu ohradil a požadoval jeho revizi. Ve svém rozkladu konstatoval, že důvodem tohoto kroku vedení fakulty může být pouze lehkovážné obvinění z kolaborace s Němci. V dalším textu se snažil toto obvinění vyvrátit poukazem na to, že jemu a jeho žákům bylo umožněno pracovat díky demokraticky smýšlejícímu prof. Böhmovi a že jeho vlastní práce i práce se studenty přinesla prospěch české vědě: "*... čeští studenti docházeli (počtem 5) do ústavu a pracovali po dobu války pod mým vedením. Vedle nich docházelo tam pravidelně ještě 5 pokročilých českých spolupracovníků. Dalších 7 českých studentů jsem umístil v ústavě na vědecké práce, abych je uchránil od 'přeškolení' v Říši...Z této činnosti v ústavě vzniklo 20 publikací, takže ústav s českými illegálními spolupracovníky měl téměř normální vědecký provoz a to bez asistenta.*"

Na další obvinění, že řada jeho prací, vydaných v průběhu války, vyšla v němčině, reagoval takto: "*Co se týče mých publikací, sloužily témuž účelu, t.j. propagaci české vědy na světovém foru, neboť je známo, že publikace velkých německých nakladatelství, jako je na př. Springer Verlag, jdou ze 2/3 do ciziny, takže touto cestou proniknou naše práce nejlépe do U.S.A., Anglie, Francie a Ruska a jsou tam patřičně hodnoceny. ... mohu tedy tvrditi s čistým svědomím, že jsem svými publikacemi nepomáhal Němcům, nýbrž naopak, že Němci byli tak nuceni pomáhati během války české vědě do světa.*" Mezitím se ovšem 21. června sešel profesorský sbor přírodovědecké fakulty a jednomyslně pověřil prozatímní správou a vedením fyzikálně-chemického ústavu Heyrovského žáka, doc. Rudolfa Brdičku.

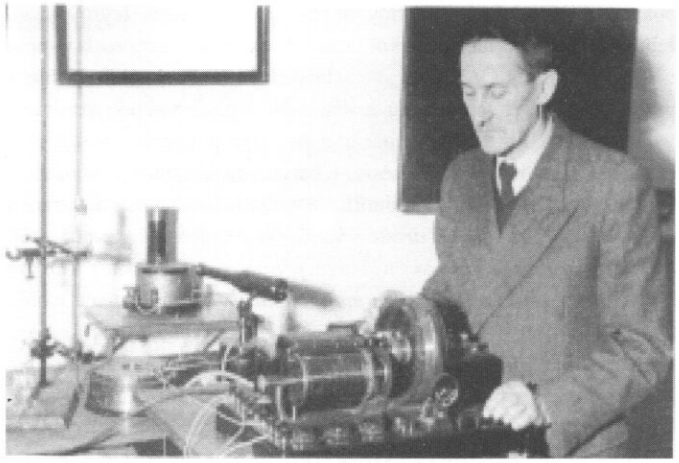

Jaroslav Heyrovský

Studenti a kolegové, causa vyřešena

Heyrovský se ovšem necítil vinen a hájil se. Podpořila ho řada věrohodných svědků, zejména studentů a spolupracovníků. Kromě předsedy Svazu vysokoškolského studentstva Jana Kazimoura vyjádřil Heyrovskému bezvýhradnou podporu i Spolek posluchačů přírodních věd a své smýšlení dali najevo i někteří přední čeští vědci, kteří se v prosinci 1945 písemně obrátili na prezidenta republiky Edvarda Beneše a formulovali svůj jasný názor: "*Bylo by jen ku prospěchu české vědy a českého chemického dorostu, kdyby profesoru Heyrovskému byla v brzku umožněna další vědecká a pedagogická činnost.*" Přesto trvalo téměř celý rok, než se celá záležitost na přírodovědecké fakultě vyřešila. Teprve 10. ledna 1946 závodní rada fakulty a o 14 dní později i očistná komise profesorského sboru přiznaly, a to jednomyslně, Jaroslavu Heyrovskému " národní a politickou spolehlivost". O dva měsíce později - 28. března - ji potvrdilo i ministerstvo školství a osvěty.

Česká akademie věd a umění
Vše začíná znovu

Počátkem června 1945 zaslalo prezidium Akademie všem členům dotazník, v němž měli charakterizovat svou činnost za okupace. Heyrovský ve shodě se skutečností konstatoval: "*... v činné službě stále; od 17.11.1939 do října 1940 mi nebyl vstup do fysikálně-chemického ústavu dovolen; pak na zákrok prof. Böhma mohl jsem ve svých laboratořích pracovati.*"

Komise pro prozkoumání materiálů činnosti členů Akademie za doby okupace ve složení prof. Bohumil Bydžovský - předseda, prof. Josef Hanuš a prof. František Klokner se však na svém zasedání 10. dubna 1946 neztotožnila se závěry univerzitních orgánů a ministerstva školství a osvěty, a následujícího dne o tom zpravila i Jaroslava Heyrovského. Ten reagoval po čtrnácti dnech a v dopise z 25. dubna 1946 zásadně

odmítl uznat svou vinu a projevit lítost. Opíral se o již uvedené výsledky šetření závodní rady a očistné komise profesorského sboru přírodovědecké fakulty, potvrzené ministerstvem.

Neúspěšný pokus o smír, Jaroslav Heyrovský rezignuje na členství v ČAVU

Není pochyby, že Heyrovský se skutečně necítil vinen, a že požadavek očistné komise II. třídy ČAVU se ho velmi dotknul, navíc, když přišel v době, kdy se pro něho kladně skončilo jednání na fakultě. Již v této době, kolem poloviny dubna, vážně zvažoval rezignaci na členství v Akademii a o svém úmyslu zpravil svého přítele, vynikajícího brněnského fyzika, profesora Bohuslava Hostinského. Ten se poté pokusil ovlivnit jednání II. třídy ve prospěch Jaroslava Heyrovského. Jeho dobře míněné, ale nepříliš obratné lobbování se ovšem zcela minulo účinkem. II. třída ČAVU na své schůzi 3. května schválila 22 hlasy proti 3, aby byl Heyrovskému zaslán další dopis, kde bude explicitně vyjádřeno, že II.třída Akademie trvá na svém původním požadavku. Heyrovský odpověděl až za měsíc, 4. června, prohlášením, v němž sice v zásadě požadavek II. třídy odmítl, ale v závěru dopisu nabídl smírnou ruku: *"Opětuji však i vůči druhé třídě České Akademie své prohlášení, které bylo přijato profesorským sborem přírodovědecké fakulty Karlovy university, v němž uznávám, že moje činnost v době okupace mohla v nezasvěcených kruzích působiti dojmem depresivním, čehož hluboce lituji."* Očistná komise však nebyla v této fázi jednání ochotna ke kompromisům a pohříchu neměla tyto tendence ani sama II. třída. Prohlášení, které postačilo na přírodovědecké fakultě, bylo pro ČAVU nedostatečné. Hostinský, který vystoupil s návrhem, aby od Heyrovského nebylo požadováno žádné prohlášení, byl při hlasování krutě poražen poměrem hlasů 23 ku 2 (na jeho stranu se veřejně přiklonil pouze Julius Komárek). Heyrovský reagoval tentokrát rychle a rezolutně: *"Dovídám se, že 14. t.m. II. třída České Akademie podruhé svým hlasováním převážnou většinou dala najevo, že je přesvědčena o mé vině a nerespektuje tudíž mou očistu, provedenou fakultou a ministerstvem školství. Těmito okolnostmi donucen Vám sděluji, že se vzdávám členství České Akademie Věd a Umění."*

Další jednání, Heyrovský zůstává

Mezi vědci vzbudilo toto Heyrovského rozhodnutí zděšení. Jako jeden z prvních reagoval již 25. června prof. Komárek: *"Dostal jsem od ředitele kanceláře Váš dopis, kterým oznamujete, že se vzdáváte členství ve II. třídě. Nechci Vás přemlouvat, abyste zůstal, ale musím ulevit své bolesti, že nás opouštíte právě Vy, který jste byl ozdobou naší třídy. Podniknul bych všechno, co si přejete, kdybych věděl, že svoji resignaci odvoláte."* Potom sice nastal zdánlivý klid, ale v zákulisí probíhala intenzivní jednání, jak situaci zvrátit. Zapojil se do nich i předseda II. třídy ČAVU prof. Josef Pelnář, který dopisem z 25. října požádal Heyrovského, aby mu napsal své stanovisko k celé záležitosti. Z formulace dopisu je zjevné, že II. třída v této době již začala hledat kompromisní řešení. Stejně ovšem není pochyb, že Jaroslav Heyrovský byl dosavadním postupem očistné komise i třídy silně roztrpčen. Přesto Pelnářově žádosti vyhověl, vysvětlil mu svůj pohled na věc a dopis uzavřel vstřícnou větou, velmi podobnou prohlášení, které učinil v dopise ze 4. června: *"Ježto jsem se mohl plně věnovat své práci pod ochranou upřímného demokrata, necítím se vinným, ačkoli uznávám, že tato činnost mohla v době okupace v nezasvěcených kruzích působiti jako špatný příklad dojmem depresivním, a rád přiznávám, že toho hluboce lituji."* Přestože se v pozdním podzimu a zimě 1946 celá situace ještě poněkud zdramatizovala, konsenzu nakonec bylo dosaženo. Causa byla uzavřena 16. ledna 1947 prohlášením Jaroslava Heyrovského: *"Když jsem setrvával za německé okupace ve svém ústavu, činil jsem tak v zájmu české vědy a neuvědomoval jsem si, že by toto jednání mohlo býti závadné s hlediska národního a stavovského. Nyní však, když většina mých kolegů a přátel toto moje jednání neschvaluje, uznávám sám, že nebylo zcela správné a mrzí mne, že jsem tak jednal."* Jeden z našich nejvýznamnějších vědců tak zůstal univerzitním profesorem i členem Akademie.

Václav Podaný

Přílohu připravil Archiv Akademie věd ČR (Martin Martinovský a Martin Franc) v souvislosti s konferencí Věda v českých zemích za druhé světové války, uspořádanou v Praze 18. - 19. listopadu 1997.